

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Statsvetenskapliga institutionen

Individen i skolpolitiken

- en kvalitativ textanalys utifrån modern politisk filosofi

Examensuppsats i samhällskunskap

Fortsättningskurs 2

VT 2006

Ulf Martinsson och

Stefan Andersson

Handledare: Marcia Grimes

Abstract

Titel:	Individen i skolpolitiken – en kvalitativ textanalys utifrån modern politisk filosofi
Författare:	Ulf Martinsson och Stefan Andersson
Handledare:	Marcia Grimes
Kurs:	Samhällskunskap, fortsättningskurs 2, Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs Universitet, VT 2006
Sidantal:	49
Syfte:	Vårt syfte är att utifrån modern politisk filosofi, kartlägga och jämföra synen på förhållanden mellan individ, grupp och samhälle som råder inom den partipolitiska eliten i Sverige idag såsom de kommer till uttryck i deras positioner i olika skolpolitiska frågor.
Frågeställning:	<p>Vilken syn på individen uttrycks utifrån partipolitiska (Socialdemokraterna och Allians för Sverige) ståndpunkter i några centrala, skolpolitiska frågor?</p> <p>Vilken syn uttrycker Socialdemokraterna respektive Allians för Sverige på individens kontra gruppens behov i sina skolpolitiska ståndpunkter?</p> <p>Vilken typ av skola vill Socialdemokraterna respektive Allians för Sverige ha utifrån spänningsfältet samhälle och individ?</p>
Metod:	Kvalitativ textanalys
Resultat:	<p>Resultatet visar på en bild där det varken hos Socialdemokraterna eller Allians för Sverige finns någon enhetlig ståndpunkt i synen på individen i de skolfrågor vi undersökt. Istället varierar detta från fråga till fråga. I synen på individens kontra gruppens behov så tenderar Allians för Sverige att ha en mer individinriktad syn, dock med inslag av medvetenhet om gruppen i vissa frågor.</p> <p>Socialdemokraternas syn varierar mer från fråga till fråga och inget generellt förhållningssätt kan skönjas, beträffande relationen mellan individ och grupp. Både Socialdemokraterna och Allians för Sverige har utifrån spänningsfältet samhälle och individ en splittrad syn på vilken typ av skola man vill ha, beroende på vilka skolfrågor som undersökts. Rent generellt hamnar med en viss nyansskillnad Socialdemokraterna och Allians för Sverige nära varandra i några frågor. Ett visst mönster är att de båda utifrån olika syfte då hamnar i en likartad ståndpunkt, men från olika riktningar och på olika grunder.</p>
Sökord:	Skolpolitik, modern politisk filosofi, individ, grupp, samhälle

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 Modern skolpolitisk historia – en bakgrund	2
2. TIDIGARE FORSKNING	4
3. TEORI	7
3.1 Liberalism	7
3.2 Mångkulturalism	10
3.3 Ett svar på mångkulturalism från liberalism	13
3.4 Subjektets skola	15
3.5 Autonomiprincipen	16
3.6 Kommunitarismen	18
3.7 Objektets skola	19
4. OPERATIONALISERING	21
4.1 Beskrivning av analysverktyg	22
5. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	23
5.1 Syfte	23
5.2 Frågeställningar	23
6. METOD	23
6.1 Val av metod	24
6.2 Alternativ till vår metod	24
6.3 Metodens inre vägval	24
6.4 Val av material	25
6.5 Val av analysenheter	26
6.6 Triangulering	26
6.7 Analysinstrument	27
6.8 Studiens design	29
6.9 Avgränsning	30
6.10 Variabler	30
6.11 Validitet och reliabilitet	31
6.12 Problem och lösningar	31

7. RESULTAT OCH ANALYS	32
7.1 Friskolefrågan	32
7.2 Kunskapssyn	34
7.3 Elevinflytande	37
7.4 Modersmålsundervisning och svenska som andraspråk	38
7.5 Lärarrollen	40
8. DISKUSSION	43
8.1 Studiens relevans för vårt framtida yrke	45
8.2 Problem och brister med studien	46
8.3 Förslag till vidare forskning	46
9. REFERENSLISTA	48
FIGURFÖRTECKNING	
Figur 1.	21

1. Inledning

Diskussionen om skolan pågår jämt och ständigt, i många skilda sammanhang, och utifrån många frågor. Alla har vi något sorts förhållande till skolväsendet, och debatten om skolan väcker ofta starka känslor. Den här uppsatsen kommer dock att fokusera på skolpolitiken och synsättet på individen, relationen till olika grupper i samhället, och relationen mellan individ och samhället som helhet. Eftersom det är val till riksdagen i höst, är det ur samhällsperspektiv, ett intressant läge att närmare undersöka den partipolitiska elitens syn på dessa relationer.

Vi vill först levandegöra vårt problem genom ett exempel på hur debatten kan låta och skiljelinjerna kan gå: (Från statsministerns frågestund i riksdagen 2006-02-02.)

Beträffande: Klassklyftor i skolan

Anf. 10 LARS LEIJONBORG (fp):

”Fru talman! Det kommer rapporter om att klassklyftorna ökar i den svenska skolan. Förra veckan var det Skolverket, i morse var det Rädda Barnen. Det kan tyckas förvånande för en del, för skolministrarna har ju kommit och gått. Men när de har argumenterat mot Folkpartiets förslag har allihop, Ylva Johansson, Ingegerd Wärnersson, Östros och Baylan, sagt samma sak: Vi ska inte ha en sorteringskola.

Men nu kommer vi allt längre och längre in i en sorteringskola. De åtgärder som skulle vara verksamma får Socialdemokraterna allt svårare att genomföra. Ni gick till er partikongress och ville ha klartecken för en mer kunskapsinriktad skola med nationella prov i årskurs 3 men fick nej.

Ni har inte lyckats få igenom en ny skollag, som skulle kunna vara ett instrument för att få mer arbetsro i skolan. Antalet obehöriga ökar.

Vad tänker ni göra mot detta? Har ni över huvud taget någon idé, eller ska det halvår som återstår tills vi kan få en ny regering vara en förlorad period?”

Anf. 11 Statsminister GÖRAN PERSSON (s):

”Fru talman! Vi har tydligt sagt vad vi tror är det viktiga med skolan och skolpolitiken. Vi vill ha fler lärare i skolan. Vi vill ha fler vuxna i skolan. Vi har hela tiden vänt oss mot Folkpartiets hårdare-tag-filosofi. Ibland kan ett och annat behöva stramas upp. Men att ha hårdare tag som en bärande idé för en skolpolitik har vi aldrig trott på. Det är mycket svårare än så. Det är sammansatt.

Det är hundratusentals grabbar och tjejer som kommer till skolan varje dag. De ser olika ut. De måste bli sedda som de individer de är. Det är naturligtvis fråga om krav på kunskaper. Det är krav på att vara med i en social gemenskap, men vi ska också se killen och tjejen som han eller hon är och inte för ett ögonblick, Lars Leijonborg, tro oss förväxla skolgården med kaserngården. Det är där Folkpartiet har hamnat.”

(Applåder)

Detta exempel på partipolitisk retorik visar hur synen på individen och relationen till omvärlden skiljer sig mellan talarna, även om målet för båda politikerna är en bättre skola: Lars Leijonborg framhäver hur samhället genom en ny skollag behöver skapa ordning för att individerna skall kunna fungera i klassrummet och menar också att lärarprofessionens ställning måste stärkas. Hans ståndpunkt är vidare att dagens skola leder till att individer sorteras ut. Göran Persson å sin sida menar att det viktigaste är att se varje individ och hur denne i ett samspel mellan kunskapsbildning och social gemenskap kan utvecklas inom skolans ramar.

Vår undersökning kommer att ske med modern politisk filosofi som grund, vilket syftar till att ge problemet en ytterligare dimension än de vanligen förekommande politiska teorierna och ideologierna. Det är ur ett utbildningsvetenskapligt perspektiv relevant att belysa hur skolan påverkas av politikernas ståndpunkter och vad dessa ytterst kan få för konsekvenser för individen.

1.1 Modern skolpolitisk historia – en bakgrund

Vi anser att det är viktigt för undersökningens förståelse att lägga en bakgrund som belyser vissa nyckelskeenden i modern svensk skolpolitik: Under andra världskriget tillsattes en ny skolkommision och denna betonade mycket hårt demokratin roll i det svenska skolsystemet. Ett citat från principbetänkandet 1946 lyder: *”Skolans främsta uppgift blir att fostra demokratiska människor”* (Isling, 1984, s.180). Motivet var bl.a. det uppdelade skolsystemet med folkskola och läroverk, som splittrade och underblåste motsättningar mellan olika samhällsgrupper. Kommissionen föreslog också metoder som prioriterade samarbete före konkurrens och tävlan i skolan och elever emellan (Ljunghill, 2006).

Alla de politiska partierna enades om ett förslag som skulle leda till en skola för alla. Detta nåddes genom en viss kompromiss som 1962 innebar ett beslut om en sammanhållen grundskola. Tio år senare var detta beslut helt genomfört (Isling, 1984). Under 1960-, 70- och det tidiga 80-talet var den partipolitiska enigheten runt grundskolan sedan ganska stor. Det fördes ingen större systemdebatt, och de borgerliga regeringarna mellan 1976-1982 fortsatte reformarbetet utifrån den stora utbyggnad som skolsystemet nu genomgick. Även gymnasiet hade nu blivit en skolform som omfattade de flesta elever (Ljunghill, 2006).

Under 1980-talet polariserades dock den skolpolitiska debatten. En bakgrund till detta är bl.a. det genomslag som en ny idépolitisk strömning, nyliberalismen, fick i vårt samhälle och stora delar av västvärlden. Dess idéer fokuserade starkt på individens fria val och avreglerade marknader. Ett utslag dessa idéer gav i utbildningssystemet var förslag om en generösare hållning i statsbidragssystemet mot de fristående skolorna, som gavs under Torbjörn Fälldins regering. När Socialdemokraterna kom till riksdagen 1982 tog de denna proposition till riksdagen. Denna avsåg då främst friskolor med en speciell pedagogik (Ljunghill, 2006).

Skolan präglades under 1990-talet av mycket omvälvande politiska beslut som berörde dess verksamhet på olika sätt: Under Göran Perssons tid som skolminister kommunaliserades skolan 1989 och 1991 kom en ny kommunallag. Sammantaget innebar detta att kommunerna blev skolornas huvudmän och att lärarna bytte arbetsgivare från stat till kommun. Det totala driftansvaret flyttades därmed från staten till kommunerna, vilket var en stor förändring (Enkvist, 2000. Helldén, 2002. Ljunghill, 2006).

Socialdemokraterna hade svårt att hantera frågan om valfrihet i förhållande till utbildningssystemet, och ville inte öppna upp för ytterligare privata lösningar. Lösningen blev istället att 1991 göra det möjligt att välja skola inom det kommunala systemet genom beslut om profilskolor. Detta menar många var ett banbrytande principiellt beslut, i form av ett avsteg från principen om den sammanhållna grundskolan och som en dörröppnare för ett borgerligt beslut i friskolefrågan (Ljunghill, 2006).

1992 presenterade sedan den moderate utbildningsministern Beatrice Ask propositionen *Valfrihet i skola*, som innehöll de bestämmelser som öppnade vägen för att starta fristående skolor i en helt ny omfattning. Under den borgerliga regeringen infördes 1994 också den nuvarande läroplanen för grundskolan (Lpo94). Propositionen som föregick beslutet hette *Skola för bildning*. Den gav skolan fasta kunskapsmål som alla elever skulle nå i varje ämne, i motsats till den hårda detaljstyrning som tidigare läroplaner präglats av (Ljunghill, 2006).

När Socialdemokraterna återtog regeringsmakten i mitten av 1990-talet var de klivna i sin syn till de fristående skolorna. En svårighet är att miljöpartiet har blockerat det förändringsförslag som regeringen har lagt, men det beror också på att Socialdemokraternas inställning i principfrågan är lite oklar. Detta kan bero på att man accepterat valfriheten som överideologi och detta leder i sin tur till att man måste acceptera den starka utveckling av de fristående

skolorna som nu skett. Under den nuvarande mandatperioden har det funnits en tydlig skillnad mellan regeringen och samarbetspartierna (Vänsterpartiet och Miljöpartiet) i en del skolfrågor. Inte minst har just synen i friskolefrågan skapat sprickor som förhindrat arbetet i att skapa en ny skollag (Ljunghill, 2006). Vår nuvarande skollag är utfärdad 1985-12-12.

Till sist ett par stycken om lärarutbildningens ställning i den skolpolitiska debatten: Denna har reformerats bl.a. 1968, 1988 och nu senast 2001. Riksdagsbesluten har tagits i ganska stor enighet, men debatten runt de betänkande som föregått förändringarna har ofta varit livlig. Moderaterna var exempelvis hårda motståndare till reformen 1988 och ville ha kvar en gammal uppdelning mellan ämneslärare och klasslärare (Ljunghill, 2006).

I maj 2000 presenterade den socialdemokratiska regeringen propositionen *En förnyad lärarutbildning*. Betänkandet hade fått stort stöd i remissomgången, men fick dock stark kritik av Moderaterna och även av Folkpartiet. Med kort förberedelsetid startade den förnyade lärarutbildningen 2001. Våren 2005 kom Högskoleverkets första övergripande rapport, vilken påpekade omfattande brister. Detta ledde till en het debatt runt utbildningens utformning och den blev snabbt förvandlad till ett slags slagträ i den partipolitiska debatten (Ljunghill, 2006).

2. Tidigare forskning

Den tidigare forskningen inom vårt område är inte så omfattande och vi har hittat få undersökningar som behandlar skolpolitiken ur vår synvinkel. Detta öppnar dock forskningsfältet för framtida studier.

Karin Hadenius analyserar i sin avhandling *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan* (1990) de mål som riksdagen givit grundskolan i ett antal beslut om reformer under efterkrigsperioden 1950-1980. I det inledande kapitlet belyser hon en del centrala teman i den för perioden aktuella skoldebatten. Dessa är: Förhållandet mellan kunskap och fostran, utbildning som förberedelse för delaktighet i samhällslivet, utbildning som en förberedelse för högre studier och yrkesliv, skolans kunskapssyn, och skolans organisation utifrån frågan om differentiering.

Reformerna analyseras sedan med utgångspunkten att jämlikhet och frihet varit ett övergripande mål för politikerna under perioden. Det är således innehållet i besluten som är

främsta objektet för undersökningen, oavsett vilka partier som står bakom. Resultatet visar på att det har skett en förskjutning från en syn på "samma möjlighet" att nå målen genom reformerna, till "samma behandling" av alla elever i skolan. På så vis har Hadenius påvisat hur politikerna över tid har positionerat om sig och vilka uttryck detta tagit i den politiska diskursen.

Göran Bergströms avhandling *Jämlikhet och kunskap: debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990* (1993) övergripande syfte är att analysera hur vissa centrala idéer utvecklades i den socialdemokratiska skolpolitiken under 1975-1990. Avhandlingen undersöker bl.a. vad partiet avser med en jämlik skola eller "likvärdighet inom skolsystemet". Här visar resultatet på att idéerna förändrades mycket lite under perioden och ståndpunkten var att resurserna skall fördelas så jämlikt och likvärdigt som möjligt.

Bergström undersöker också om det är törst efter bildning, eller omsorg om produktionen som är största drivkraften bakom partiets politik i relation till kunskap. Resultatet visar att huvudförändringen under perioden är en förskjutning till en positivare syn på bildning i allmänhet, med insikten att vi stod inför ett "kunskapssamhälle". I detta ligger också en tydlig tillkoppling till den kompetensförsörjning som arbetslivet kräver, men detta behöver inte stå i motsats till det allmänna värdet av en välutbildad befolkning. Även om det fanns sprickor inom partiet i frågan, skedde det sammantaget en förändring i Socialdemokraternas skolpolitiska tänkande och i början av 1980-talet var "kunskapsförespråkarna" i majoritet.

I sin avhandling *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället* (2002) behandlar Karin Borevi den integrationslogik i Sverige som de senaste tre decennierna byggt på att jämlikhet är vägen till målet. Hon menar att det i det mångkulturella samhället finns tre principiella motsättningar i denna politik: Spänningen mellan individuella och kollektiva mål, spänningen mellan att se den nationella identiteten som en etnisk gemenskap eller politisk gemenskap samt spänningen mellan en generell politik eller riktad politik när det gäller att fylla medborgarnas behov. Särskilt intressant för oss är den empiriska delen som behandlar diskursen beträffande skolpolitiska överväganden utifrån hemspråksfrågan och friskolefrågan, i förhållande till elever med invandrarbakgrund.

Utifrån tioårsperioden 1988-1998 visar resultatet i dessa skolfrågor: Det skedde en dramatisk förändring i spänningsförhållandet mellan individen och kollektivet, och hur individens

valfrihet gavs en betydligt mer framskjuten plats i skoldebatten. Beträffande spänningen mellan synsättet på skolan som en etnisk eller politisk gemenskap uppmärksammades denna anmärkningsvärt lite. Dock fick den tydlig uppmärksamhet i diskursen efter regeringsskiftet till Socialdemokraterna 1994. Anledningen var bl.a. Friskolekommitténs betänkande 1995 som konstaterade att skolor som ensidigt samlade elever från en specifik etnisk eller konfessionell grupp motverkade målet om en socialt allsidig skolmiljö (Borevi, 2002).

När det slutligen gäller spänningen mellan en generell eller riktad politik mot behoven i hemspråks- och friskolefrågan konstaterar Borevi att den nästan inte alls tagit sig några uttryck i diskursen. Friskolefrågan har sammanfallit med den allmänna debatten, men i hemspråksfrågan har det skymtat en stigmatiseringsaspekt. Detta har medfört en explicit förändring som under Socialdemokraternas regering 1997 betydde att benämningen ”hemspråk” ändrades till ”modersmål” för att markera att det var ett språkval som individen var fri att göra (Borevi, 2002).

Författaren av studien *Grundskola för allmänmänsklig kompetens* (1984), Åke Isling, menar att skoldebatten varit alltför avhängig lärarnas roll, och vill istället fokusera på det sammanhang där läraren verkar; Dels skolans roll i samhället och dels traditionens roll i skolan och de strider dessa medfört. Som ett övergripande tema och mått för skolutveckling har Isling definierat begreppet *demokratisk skola*. Studien ger en bra historisk överblick.

Carl Olivestam ger i sin studie *Idé och politik* (1989) en viss överblick i skolpolitikens historia, men riktar främst in sig på partiernas förhållningssätt under 1960-talet. Fokus ligger på hur dessa hanterade kristendomsfrågan i förhållande till de stora skolreformer som genomfördes under detta decennium när folk- och realskolan ersattes av en gemensam grundskola, och en ny fortsättningsskola i form av gymnasieskolan skapades.

Den tidigare forskningen vi har presenterat har inte använt samma teoretiska utgångspunkter som vi skall göra, men hjälper oss till viss förståelse i den samlade bild vi behöver skapa oss av ståndpunkter och skeenden inom skolpolitiken. Sammantaget visar forskningen på vilket politiserat område skolan är, men också hur vissa frågor som exempelvis kunskapssyn, tenderar att vara återkommande och grundläggande. Vidare visar den på att det finns inbyggda spänningsfält mellan alla de behov som skall tillgodoses inom skolan ramar, och att skolan spelar en stark roll i samhället och för demokratins utveckling.

3. Teori

Som teoretisk bas i vår undersökning kommer vi att ha olika sorters modern politisk filosofi, vilka belyser olika tänkbara relationer individen kan ha till gruppen och samhället. Med andra ord, skiljelinjer mellan olika sorters människosyn. Vår ansats är att beskrivningarna om liberalismen och övrig teori på olika sätt hjälper oss att förstå politikernas syn på individen inom utbildningens område.

3.1 Liberalism

Liberalism som ideologi omfattar ett vitt spektra och här presenteras två liberalistiska teoretiker som haft stort inflytande i den nutida politisk filosofiska debatten. De två liberalistiska perspektiv som kommer att presenteras här har stött på kritik från andra teoretiska inriktningar som anser att dessa liberaler fokuserar för mycket på individen och glömmer det faktum att individen är en social varelse.

Robert Nozick framhåller att statens roll i förhållande till individen skall vara så svag som möjligt. Han menar att individens frihet kommer först och att det inte finns några handlingar som kan utföras från statens sida utan att betraktas som en kränkning mot denne. Nozicks synsätt bygger på så vis på individen som en mycket intressedriven, autonom varelse. Det största problemet och samtidigt lösningen för Nozick är att hålla staten minimal och borta från att intervensera i individens liv. Denna form av stat som är begränsad till mycket snäva funktioner i form av att skydda medborgarna mot våld etc., är enligt hans synsätt den mest omfattande stat som kan rättfärdigas (Nozick, 2001).

Nozick för också ett resonemang mot staten som ett instrument för rättvis fördelning, vilket bygger på att det aldrig kan finnas någon central fördelning som bestämmer hur resurser skall kontrolleras och fördelas. Detta benämns som principen för distributiv rättvisa. Han menar att det som var och en får, har denne antingen fått som gåva eller i utbyte mot något (Nozick, 2001).

En nyckelterm är då ”innehav” vilket leder fram till den så kallade berättigandeteorin. Nozicks syn på rättvisa har då sin grund i att den som förvärvar ett visst innehav i enlighet med principen om rättmätigt förvärv har rätt till innehavet. En andra variant är att den person som förvärvar ett innehav i enlighet med principen om rättmätig överföring, från någon annan

som har rätt till innehavet, har rätt till innehavet. Denna form av rättvisa bygger sedan på att ingen har rätt till innehav som inte genomförs på något av dessa två sätt (Nozick, 2001). Enligt vår hårdragna tolkning av Nozicks teorier så skulle utbildning och de privata resurser som krävs för denna ses som en personlig angelägenhet, som staten i mesta möjliga mån bör hålla sin hand ifrån. Det är då alltså en fråga om att individen genom sitt fria val och genom sina resurser ser till att fylla de egna behoven, exempelvis genom att söka sig till den friskola som bäst motsvarar de egna värderingarna och intressena.

John Rawls motivering av samhällets rättviseordning motiverar han genom att diskutera det sociala kontraktet. Rawls menar med detta inte att det finns något kontrakt skrivet som ligger till grund för samhället, utan han målar istället upp bilden av en fiktiv situation, där samhällets medborgare befinner sig i en "ursprungssituation" under en "slöja av okunnighet" - det vill säga att människor inte vet vilka de är, vilka egenskaper de har, vilket kön de tillhör, vilken klass, vilka deras livsprojekt är, med mera. De fråntas dock inte sin rationella förmåga eller kunskaper som har med deras individ att göra. Syftet med denna "slöja av okunnighet" är att avskärma allt av egenintresse. Man förvissar sig därmed om att varken naturens nycker eller de sociala omständigheternas tillfälligheter ger någon person eller individ fördelar eller nackdelar vid valet av principer. Under denna "slöja" skall medborgarna välja vilket socialpolitiskt arrangemang av samhället de skulle vilja ha. (Sigurdson, 1995).

Rawls menar att resultatet av detta val kan förväntas vara rättvist, eftersom det inte finns någon möjlighet att tjäna sina egna intressen. Den enskilde individen kommer att välja som han eller hon skulle tillhöra samhällets sämst lottade, eftersom alla befinner sig i samma läge och ingen kan utforma principer som gynnar den egna positionen. Detta är ett exempel på reversibilitetsidéen, det vill säga att en enskild individ skulle kunna byta plats med vilken annan individ som helst utan att vara missnöjd med utfallet av ursprungssituationen. Givet förutsättningarna i ursprungssituationen är denna begynnelse-situation skälig för individer betraktade som moraliska personer och rationella varelser med ett sinne för rättvisa. Rawls menar att ursprungssituationen är den riktigaste utgångspunkten, och de grundläggande överenskommelser som sker i denna situation är därmed skäliga. Enkelt uttryckt skulle detta kunna vara: att den som skär upp tårtan får sist välja vilken bit han eller hon vill ha, och därmed bör denne vara intresserad av att skära så lika bitar som möjligt. Det skall dock påpekas att denna ursprungssituation skall uppfattas som rent hypotetiskt, försedd med

egenskaper som leder fram till en viss rättvisepuffattning, ett sätt att förstå rättvisa, och ett sätt att resonera sig fram till rationella moraliska principer (Rawls, 1996. Sigurdson, 1995).

Enligt Rawls kommer utfallet av den ursprungliga situationen resultera i två stycken rättvisepinciper. Den första garanterar individuella friheter såsom yttrandefrihet och religionsfrihet. Den andra principen innebär att samhället skall ordnas så att den socialt och ekonomiskt sämst lottade skall ges största möjliga fördel. Dessa principer utesluter att institutioner kan rättfärdigas med att någras umbäranden uppvägs av att det blir bättre totalt sett. Det är inte rättvist att några får mindre för att andra ska kunna få det bra. Däremot finns det inget orättvist i att ett fåtal får större förmåner, under förutsättning att mindre gynnade individers situation förbättras (Rawls, 1996. Sigurdson, 1995).

Den andra av Rawls rättvisepinciper kallas även för differensprincipen: *”Ett sätt att följa principen är att lägga större resurser på de mindre begåvades utbildning än på de mer begåvades, åtminstone under någon del av livet, låt oss säga de första skolåren”* (Rawls, 1996. Ur *Texter i samtida politisk teori*, 2004, s.98). Syftet med denna är att således en ökad välfärd i samhället bara tillåts om det sker även till förmån för de sämst ställda.

Rawls rättviseteori bygger till sin karaktär på en deontologisk teori (pliktetik, vår anm.) som menar att det rätta är oberoende av vad som är gott. Varje individ skall göra det rätta, oavsett om det ger upphov till goda resultat. Ett rättvist samhälle menar Rawls också är ett gott samhälle, det goda är inte något som strider mot människans natur, och endast genom att handla rättvist är människan eller individen trogna mot vår natur (Sigurdson, 1995).

John Rawls tar således sin ansats i vad han betecknar som social rättvisa med starka kopplingar till samhällets grundstruktur. Han påvisar alltså en annan rättvisemodell än Nozick, där staten kan tänkas främja rättvisa möjligheter för individen. Även Rawls ser individen som autonom och intressedriven, men utifrån kriteriet att livschanser kan skapas med samhällets hjälp. Individens grundläggande rättigheter får dock aldrig utsättas för ett slags politiskt köpslående eller kalkylerande där samhällets intresse sätts före individen (Rawls, 1996).

Enligt synen i föregående text, så har Rawls utifrån utbildningsfrågan en förståelse för att det behövs kompensationer i vissa skeden och situationer under skolgången. Detta kan

exempelvis vara riktat mot elever med inlärningsproblem, men idealet är ändå att individen inom vissa givna ramar bäst utvecklas utifrån sina egna grundförutsättningar.

3.2 Mångkulturalism

I samhället existerar stora skillnader och många har ett behov av att uppmärksammas och få ett politiskt erkännande. Sådana skillnader yttrar sig i kultur, identitet och intressen som sammantaget brukar benämnas mångkulturalism. Under de senaste decennierna har detta synsätt både rönt allt starkare gehör och erkännande inom forskarvärlden. Denna skola kritiserar liberalismens syn på idealet om likabehandling som grund för rättvisa. De menar att det är omöjligt att formulera en generell allmän vilja samt att människan påtvingas, bekräftar och skapar vissa värden, levnadssätt och identiteter. Detta kan exempelvis vara kultur och religion. Viktigt att belysa är också den kritik som mångkulturalismen har fått, exempelvis av Susan Moller Okin. Denna grundar sig på att gruppens kultur kan vara ett hinder främst för kvinnan att bejaka sin egen identitet. Mer om detta senare i teoriavsnittet.

Charles Taylor ser individen som en social varelse som skapar sina särskilda värden gemensamt, dock på frivillig grund. På så sätt skiljer vissa grupper ut sig på olika sätt, på grundval av den kultur som skapats utifrån gemensamma värderingar (Taylor, 1995).

Vad Taylor vänder sig mot i sin kritik mot liberalismen är den liberala tanken på att individen och hans eller hennes rättigheter självklart skulle vara primära gentemot samhället. I själva verket menar Taylor att detta implicerar uppfattningen att individen har vissa rättigheter och vissa uppfattningar om den mänskliga naturen och det mänskliga sociala samlivet. Människan är alltså ingen "autonom" varelse. Människan kan inte utveckla sin mänskliga potentialitet utanför ett samhälle, och är därför inte självtillräcklig i den mening som liberalismen hävdar. Det är därför lika viktigt eller en förpliktelse att höra till ett socialt samliv med andra människor, som de individuella rättigheterna, menar Taylor (Sigurdson, 1995).

Samhället ger oss människor möjligheten att utveckla oberoende moraliska övertygelser. Att förneka samhällets roll menar Taylor vore att förneka själva grunden för att utveckla den mänskliga potential som rättighetstänkandet förutsätter. Vad vi är och vilka vi är beror på det samhälle som vi växt upp eller lever i. Eftersom varje individ är formad av det samhälle de lever i bör vi enligt Taylor utgå från den konkreta sociala situation som människan befinner sig, när man diskuterar moralfilosofiska frågor. Samhället är med sina institutioner som

exempelvis familjen, skolan, med mera, en förutsättning för individens utveckling. (Sigurdson, 1995).

Charles Taylor drar ur upp två tydliga skiljelinjer i den politik som rör mångkulturella frågor: Erkännande eller icke-erkännande av vissa människors identitet. Erkännandets politik kan betraktas från två plan, utifrån den personliga identitetsbildningen eller via den offentliga sfären. Det personliga planet präglas av att den egna självbilden är fylld med dålig självkänsla och underlägsenhet, oftast utifrån en minoritetsställning baserad på etnicitet. Det offentliga planet betraktas utifrån den ofta förekommande tilldelningen av negativa egenskaper som majoritetssamhället ger "underordnade grupper" (Taylor, 1995).

Taylor koncentrerar sig på den offentliga sfären där han menar att politiken har en stor roll, och han försöker komma fram till vad ett lika erkännande kan innebära på detta plan. Först och främst måste vi enligt honom förstå innebörden av en likvärdighetspolitik, där alla fri- och rättigheter skall vara identiska och samma för alla, överallt. Dess motpol blir då särartspolitik, vilken kännetecknas av att den erkänner individens eller gruppens skillnad gentemot alla andra (Taylor, 1995).

Taylor menar att hela rättvisebehovet bottnar i universalismen, som skapar förutsättningar för en särartspolitik. Denna erkännandets politik skapar i sin tur möjlighet för varje individ att forma och definiera ett förhållande till en speciell kultur. Enligt honom måste denna möjlighet respekteras och han definierar därmed rättvisa som möjligheten att även främja gruppens speciella behov. Det går inte att behandla människor på ett "särartsblint sätt", som han uttrycker det (Taylor, 1995).

Applicerat på utbildningens område, så ligger exempelvis de svenska samernas rätt till egen skolgång och en speciell läroplan helt i linje med den tolerans som majoritetssamhället måste visa en ursprungsbefolkning, i enlighet med Taylors tankegångar.

Will Kymlicka aviserar att han i sin diskussion vill "*framställa en utpräglat liberal syn på minoriteters rättigheter*" (Kymlicka, 1998. Ur *Texter i samtida politisk teori*, 2004, s.171). Han menar med detta att det inte tidigare funnits någon traditionell liberal uppfattning om rättvisa på detta område. Kymlicka anser att utifrån en liberal grund, så kan minoriteters

rättigheter bara stödjäs i den mån de också respekterar individens frihet eller autonomi (Kymlicka, 1998).

Kymlicka ser rättvisa som behovet av speciellt stöd till vissa grupper, men detta får då aldrig inkräkta på den enskildes fria val. I de flesta fall kan respekt för minoriteter dock främja individens frihet och Kymlicka menar att det därmed också finns ett samband mellan frihet och kultur. Grunden i detta samband bygger på det som han definierar som samhällelig kultur. Detta är sådant som ger medlemmarna meningsfulla sätt att leva, bl.a utbildning och religion, utifrån en både offentlig och privat sfär. Dessa kulturer utmärks ofta av att vara koncentrerade till ett territorium och bygger vanligtvis på ett språk (Kymlicka, 1998).

Detta tillstånd är i sin tur starkt förknippat med det moderna samhället där det förkroppsligas som exempelvis ekonomiska och pedagogiska institutioner. Dessa fyller i sin tur sedan en nödvändig funktion i den moderna ekonomin genom att tillfredställa behovet av en rörlig, utbildad och läskunnig arbetsstyrka. Sammantaget så legitimerar tankarna runt den samhällelige kulturen gruppdifferentierade åtgärder för att garantera tillträde till denna. Dessa tankar bli då också väsenliga för individens frihet att utvecklas (Kymlicka, 1998).

På ett mer handfast plan menar Kymlicka att gruppdifferentierade rättigheter som territoriell autonomi, vetomakt, språkrättigheter o.s.v. måste till för att reducera minoritetskulturens sårbarhet för majoritetens beslut. Detta blir då ett yttre skydd som säkerställer att minoriteten kan verka i sin kultur på samma sätt som majoriteten, och behöver inte utsättas för de strömningar som likställer en livsstil med en marknadsplats där den överlever endast om den är attraktiv nog att locka tillräckligt med intressenter (Kymlicka, 1998).

Kymlicka sätter stort fokus på språket och kopplat till skolans värld så menar han att en vägran från staten att erbjuda en offentlig skolgång på ett minoritetsspråk, nästan oundvikligen betyder att detta språk är dömt till en marginaliserad tillvaro (Kymlicka, 1998) Sveriges officiella erkännande av våra fem olika minoritetsspråk är som vi ser det ett tänkande i Kymlickas anda och något som påverkar skolans arbete och sätt att tänka.

Iris Marion Young är tydlig med att hon helt och hållet är emot den rättvisepincip vars regel är att alla ska behandlas lika, det som hon kallar ett likhets- eller assimilationsideal. Som motpol lyfter hon fram att de rörelser som verkar för att den egna gruppen ska nå en positiv

självddefinition av sin särart som den bästa vägen till befrielse från orättvisa förhållanden. Enligt detta resonemang bör olikheter inte undertryckas eller försvinna (Young, 2000).

Young menar att individen är en social varelse, och att det så till vida är gruppens identitet som måste värnas. I sitt resonemang är hon tydlig med att rättvisa är att jobba mot de reella orättvisor som finns i samhället och som i praktiken gör att vissa grupper kommer i underläge. De hinder som hon menar står i vägen är då bl.a. rasistiska och sexistiska åsikter som i praktiken påverkar människors möjligheter i livet. En universell syn legitimerar enligt henne majoritetens blindhet inför olikheter och ger denna möjlighet att upprätthålla sin kulturella dominans (Young, 2000).

Young menar att utifrån kravet att anpassa sig till majoriteten ställs de förfördelade grupperna inför ett olösligt dilemma: Delaktighet i samhället tvingar fram en identitet som människan inte har och under denna påminnelse från omvärlden, blir hon tillbakapressad till den verkliga identitet hon har, men i praktiken inte får ha (Young, 2000).

Hon menar att den enda vägen ut ur detta är då att verka för en politik som lyfter fram en positivt formad gruppidentitet som verkar frigörande och bemyndigande för de grupper som fått en stämpel som annorlunda. Genom att samhället på detta sätt bejakar och hävdar olika identiteters värde kan den förtryckte befrias från sitt dubbla medvetande. Detta är sammantaget en politik för olikhet som fokuserar på att varje grupp bär på egna värden som aldrig är sämre än de värden som den dominerande gruppens kultur, erfarenheter och perspektiv. I det ögonblick som de förtryckta gruppernas egenskaper anses värdefulla, menar Young att den dominerande kulturen slutligen har relativiserats (Young, 2000).

Enligt oss visar Youngs relativistiska synsätt på att det alltid finns hänsyn till i olika gruppers speciella behov att ta, och att detta kan vara överförbart till många förhållanden i skolans värld. Inte minst kan denna teori vara ett stöd när det gäller att jobba med elevers självkänsla, exempelvis i samtal om olika sexuell läggning, eller om värdegrunden.

3.3 Ett svar på mångkulturalism från liberalism

Susan Moller Okin diskuterar i sin teori förhållandet mellan feminism och mångkulturalism. Den form av mångkulturalism hon då fokuserar på är olika levnadssätts fortbestånd ur en vidare social, ekonomisk och politisk kontext. Hon visar på stor förståelse för

minoritetsgruppers speciella rättigheter, men hävdar också det rimliga i att det kan uppstå stora motsättningar i förhållande till feministiska intressen. Okins argument är bl.a. att det bland grupprättigheternas försvarare finns en bristande insikt på skillnaderna mellan individerna inom en grupp, samt att alltför lite utrymme ägnas åt de värden som grundläggs i den privata sfären (Okin, 1998).

Hon menar också att försummelsen av denna vinkling av frågan beror på att det i debatten finns en överdriven hänsyn till kvinnors olikheter och att det också finns en rädsla för att diskursen ska präglas av en slags kulturell imperialism. Detta sammantaget kan i värsta fall leda till ett synsätt som till en förlamande grad präglas av det hon benämner som ”kulturell relativism”. Kontentan i Okin budskap är att särskilt vikt måste fästas vid ojämlikhet mellan könen när speciella grupprättigheter skall erkännas, inte minst för att denna del är mindre offentlig och skapar en utsatthet hos kvinnan (Okin, 1998).

Ett exempel hon belyser med anknytning till skolan är den ultra-ortodoxa inriktningen av judendomen och dess syn på utbildning. Dess högsta prioritet är att männen skall studera Toran, och övriga ämnen behandlas högst ytligt. Kvinnornas roll handlar om att underlätta männens studier genom arbetet med hushållet och familjen, och deras utbildning blir i sin tur anpassad efter dessa mål. Okin menar att detta leder till att individer av båda könen undertrycks i sin individuella utveckling och personliga välbefinnande, och inte kan utveckla sina personliga intressen (Okin, 1998).

Så till vida menar Okin att utbildningssystemet riskerar att bli en arena där hänsyn till vissa grupper bidrar till att bibehålla missgynnande strukturer, vars syfte är att upprätthålla kontrollen över kvinnan. Individen måste istället stärkas och skall inte försvinna i kollektivets värderingar, vilken enligt Okin en etniskt baserad friskola exempelvis riskerar att bidra till.

Sammanfattningsvis menar Okin att om samhället sanktionerar grupperns särskilda rättigheter är det lätt att individen inte får en möjlighet att utveckla sin egen identitet. Denna situation gäller det att vara vaksam över och är dessutom ett förhållningssätt som kan ha en stigmatiserande verkan. Hon visar på den svåra balansgång samhället har i förhållande till gruppens rättigheter kontra individens frihet och hamnar så till vida i spänningsfältet mellan mångkulturalism och liberalism.

3.4 Subjektets skola

Alain Touraines centrala idé i boken *Kan vi leva tillsammans?* är att avstånd måste tas från marknadernas starka makt och den likriktning inom kulturen som sker på olika samhällsplan. Den viktigaste rollen i att lösa detta har det som Touraine kallar ”det personliga livsprojektet”. Detta resonemang bygger på att individen blir en aktör och ett ”subjekt”, vilket grundar sig på att individen skapar en individuell livshistoria av sina instrumentella och kulturella erfarenheter. Tyngden i denna teori ligger därför på människan som en reflekterande varelse, som måste reagera när den blir reducerad till ett objekt (Touraine, 2004).

En del av denna målsättning är att läraren strävar efter att kommunicera och föra en dialog med eleverna i det sätt att jobba på som han kallar ”subjektets skola”. Detta är en skola som kan hantera den anda av globalisering och masskultur som präglar vår samtid, och som vägrar att kapitulera inför dessa krafter. Touraine menar att lärarna måste bejaka elevernas olika sidor i deras strävan att nå sina livsprojekt, och ge dem instrument att kritiskt kunna hantera sin omvärld. Samtidigt måste lärarna också ge dem insikt i kunskap om Den andre och den kulturella mångfald vi de facto lever i. Sammantaget leder detta förhållningssätt till självständiga och tänkande varelser, vilket i förlängningen också gynnar demokratin (Touraine, 2004).

Subjektets skola måste som antytts vara en plats som präglas av interkulturell kommunikation. Touraine menar att barn inte kategoriserar sina jämnåriga på samma sätt som vuxna, och de ger individuella egenskaper samma eller större betydelse än social eller kulturell förståelse. I strävan att subjektet skall förstå och lära av Den andre blir detta en mycket viktig grund i skolans förhållningssätt (Touraine, 2004).

Vidare menar han att det sätt som en samhällsanda tydligast manifesterar sig, syns tydligast i hur dess lagstiftning och utbildningsprogram är utformat. Därför är det enligt honom så viktigt att belysa hur samspelet mellan det personliga subjektet och de institutionella garantierna fungerar, exempelvis utbildningen (Touraine, 2004).

Touraines resonemang bygger överfört till skolans värld mycket på att varje individ är unik och har unika behov, men behöver allmänt stöd och hjälp att utveckla sin individuation. Subjektets skola är en miljö där eleven får handledning att skapa sin egen världsbild, genom

en anda som präglas av reflektion och genomsyras av det demokratiska samtalet. Inte minst kan detta tankesätt vara ett verktyg för läraren i dennes förhållningssätt.

3.5 Autonomiprincipen

I likhet med Touraines beskrivning av subjektets skola så bygger autonomiprincipen på individens självständighet och möjlighet att forma sitt livsprojekt även om det formuleras annorlunda. Synen på individens frihet inom autonomiprincipens ramar är liksom inom liberalismen mycket stark. Enligt oss ligger skillnaden i autonomiprincipens version till stor del på samhällets roll som garant för att individen ska kunna förverkliga sig själv.

Autonomiprincipen innebär enligt Bo Rothstein *”helt enkelt att staten skall låta medborgarna fullfölja sina livsprojekt såsom de själva önskar, och att staten således skall stå neutral i förhållandet till valet av olika livsprojekt.”* Detta är själva grunden i den ståndpunkt som han lägger fram (Rothstein, 2002, s.39). Utgångspunkten i hans politisk-filosofiska diskussion startar i de ytterligheter som han kallar ”servicedemokrati” (autonomi) och ”maktfullkomlig statsapparat” (kollektivism). Dessa får representera en förenklad bas för resonemanget runt hur de normativa relationerna kan se ut i frågeställningen om vad som bör ingå i statens uppgift (Rothstein, 2002).

En moralisk princip om jämbördighet i samhället beskriver han som att alla bör behandlas lika av staten så till vida det inte finns något uppenbart skäl däremot. Ett exempel han nämner då undantag måste göras, är självdestruktiva beteenden. Vidare menar han att det moraliskt rätta är att både samhällsbördor och samhällsnyttigheter vid en fördelningssituation bör delas lika (Rothstein, 2002).

Ett centralt begrepp i Rothsteins bok är ”livsprojekt”, och runt medborgarnas rätt att kunna genomföra detta cirkulerar mycket av den diskussion som kretsar runt autonomiprincipen. I en nyanserad version av denna uttrycks det så här: *”Den princip jag stannar för är att de politiska institutionernas neutralitet inte kan vara absolut, utan måste vara relativ. Relativiteten bestäms av värdet av att bevara statens neutralitet och behovet av ett öppet och tolerant samhälle bestående av medborgare med förmåga att självständigt besluta om och ta ansvar för sina liv. Med denna modifiering kan vi hantera dilemmat mellan principen om individens autonomi och principen om statens neutralitet”* (Rothstein, 2002, s.57).

Enligt vår tolkning handlar Rothsteins teori ytterst om huruvida staten ska serva eller styra medborgarna: Rothstein påstår dock att de två huvudprinciperna i grunden är oförenliga och att det i detta ligger ett stort dilemma därför de flesta medborgarna vill just se en sådan kombination. Inte minst menar vi att detta problem är överförbart i många skolfrågor. Ett exempel är i vilken fri omfattning den så kallade skolpengen ska kunna följa en elev, utan att staten har aspekter på elevens och föräldrarnas val av skola.

Rothstein för utifrån autonomiprincipen också ett resonemang över hur selektiva åtgärdsprogram innehar en svagare legitimitet i jämförelse med de universella: Rent allmänt så menar han att stödet för olika former av stöd och bidrag är större när det är av karaktären att medborgaren uppfyller kriteriet enbart genom sin blotta existens. Det typiska exemplet är barnbidraget, som anses som rättvist och av lättadministrerad karaktär. Ett annat typexempel är folkpensionen. Dessa betraktas som generella/universella åtgärder där det alltså inte ligger någon värdering till grund för den enskildes rätt (Rothstein, 2002).

Selektiva åtgärdsprogram möts å andra sidan ofta av misstro och anses svåradministrerade. Det mest kända exemplet här är kanske vårt system med socialbidrag. Här måste medborgarens rätt att erhålla hjälp bedömas i varje enskilt fall. Typiskt motargument från allmänheten är att mottagaren inte själv bidragit med rimlig del av kostnaderna för åtgärden (Rothstein, 2002).

Rothstein utvecklar resonemanget just runt selektiva och universella åtgärdsprogram genom den teori av Levis som benämns som villkorligt samtycke. Teorin går just ut på att det verkar vara relativt okomplicerat att finna stöd och legitimitet när det gäller de generella delarna av välfärdsstaten, trots att detta inte ligger i materiellt egenintresse (Rothstein, 2002).

Resonemanget bygger på tre olika villkor som bör uppfyllas för att det universella stödet ska bli legitimt ur medborgarnas synvinkel. Det första benämns som substantiell rättvisa. Här gäller det att kunna visa på att åtgärdsprogrammet vill åstadkomma en generell rättvisa. Villkor nummer två bygger på proceduriell rättvisa med vilket menas att åtgärden kan implementeras på ett organisatoriskt och förvaltningsmässigt rättfärdigt sätt. Det sista villkoret berör frågan om rättvis fördelning av bördorna. Denna del hänger alltså på tron att de flesta andra medborgare också bidrar med sin bit! Detta utmynnar sammantaget i starka argument och klara kriterier för stöd åt generella åtgärdsprogram så länge dessa också

innefattar en viss flexibilitet. Legitimitet är grundläggande i Rothsteins resonemang, och det utvinns endast genom att vinna medborgarnas förtroende för universella välfärdsprogram. Ett verktyg i denna process kan också vara privatisering om det sköts på rätt sätt. Utifrån dessa kriterier kan medborgarna fås att tro på framtiden för välfärdsstaten (Rothstein, 2002).

Utifrån utbildningsmässiga förhållanden, så visar han enligt vår syn på problematiken runt hur resursfördelningen inom skolan ska hanteras och legitimeras. Han visar också på att, givet att staten verkligen ger alla universella förutsättningar, det är individen själv som främst skall driva och förverkliga sina mål i skolan och på andra samhällsplan.

3.6 Kommunitarism

Alain Touraine beskriver kommunitarism som en slags likriktning där staten ytterst styr vilka behov på bl.a. det kulturella området som medborgarna ska fyllas med. Detta grundar sig alltså på en ganska auktoritär syn som enligt honom är representativt för länder som exemplifieras genom Libyen, Marocko, Tunisien, Malaysia och Indonesien. Han menar att ett utmärkande drag för dessa islamska stater är att de mobiliserar de kulturella resurserna i motståndet mot ett utländskt herravälde, och kombinerar ekonomisk öppenhet med kulturell identitet. En auktoritär makt är då ett måste för att kunna styra utvecklingen. Touraine menar att utmärkande för kommunitaristerna är att de betonar de gemensamma värden som ligger till grund för det kollektiva livet, men att detta då gynnar homogeniteten på mångfaldens bekostnad. Kommunitaristerna åberopar starkt sociala och kulturella gemenskaper. ”*För mig framstår det som omöjligt att välja mellan liberalerna och kommunitaristerna*”, menar han (Touraine, 2004, s.229).

En del av den kommunitaristiska kritiken av den liberala uppfattningen av den mänskliga naturen är att det goda för människan är irrelevant för vad som anses som det rätta. Vad som utgör människans natur är inte oberoende av hennes mål. Dessa mål är enligt Charles Taylor inte något privat, utan något som är gemensamt och som konstituerar människan som människa. Taylor är i likhet med detta kritisk mot en liberal syn där rättigheterna är gemensamma, medan människors mål ses som individuella. Individen är istället beroende av kollektivet för att förstå vem han eller hon är. Identiteten skapas i form av människans livsprojekt och dess mål, och detta livsprojekt blir inte oberoende av kollektivets gemensamma livsmål (Sigurdson, 1995).

Ytterligare aspekter från Touraine runt kommunitarismen: *”Den kommunitaristiska ideologin kräver uttryckligen att det inom ett givet territorium råder en fullständig harmoni mellan den sociala organisationen, kulturens inriktning och manifestationer och den politiska makten. Den vill skapa ett totalt samhälle”* (Touraine, 2004, s.229). Han fortsätter sedan: *”Man kan tala om en kommunitarisering när en kulturell rörelse – eller ännu oftare en politisk kraft – på ett voluntaristiskt sätt skapar en gemenskap genom att utesluta dem som tillhör en annan kultur eller ett annat samhälle, eller som ännu inte accepterar den ledande elitens makt”* (Touraine, 2004, s.229). Det är viktigt att påpeka att detta är en extremform som kan jämföras med den utveckling som skedde i Nazityskland och före detta Jugoslavien.

Beträffande den kulturella ordningen befinner sig det moderna samhället enligt Touraine vid ett vägval mellan en kulturell demokrati som erkänner den kulturella mångfalden och dess alternativ: En kommunitär fundamentalism som identifierar makten med samhället eller kulturen. Vi menar att mellan dessa ytterligheter finns det mindre extrema former av kommunitarism, där vad vi är beror på det samhälle som vi lever i. Med andra ord att samhället ger oss möjligheterna att utvecklas, även om det sker med en viss styrning.

I relation till utbildningsväsendet kan enligt oss en mindre smickrande variant av kommunitarismen användas som ett verktyg, där man på kulturella grunder framkallar extrema former av nationalism genom en hård styrning av skolans innehåll. I en mer nyanserad variant kan skolan ses som det verktyg där samhället formar eleven, dock utifrån demokratiska värden.

3.7 Objektets skola

Denna rubricering menar vi motiveras när Alain Touraine belyser hur vissa samhällskrafter vill betrakta utbildningen endast som en del av, och förberedelse för, arbetsmarknadens krav och förutsättningar. Under en sådan styrning menar han att det absolut inte längre är utbildning vi talar om, eftersom det under dessa förutsättningar inte längre ses till de verkliga behov som finns hos eleverna. Touraine menar att det inte går att benämna det som utbildning, när individerna är reducerade till påtvingade sociala funktioner och att detta snarare handlar om en farlig väg att främst göra en anpassning till samhällets ekonomiska tillstånd (Touraine, 2004).

Mer i detalj menar Touraine att det är en oroväckande utveckling om elever från lägre socialgrupper i praktiken uppmuntras att rikta in sig mot yrkesutbildningar, medan den mer allmänna utbildningen blir reserverad för elever från medel- och överklassen. Touraine menar istället att man måste sträva mot ett mål där en kombination av elevens yrkesmässiga dröm, samt personliga och kulturella motivation samspelar och på så sätt också erkänner skolans mångfaldsfunktion. I objektets skola finns däremot skolan för samhällets skull, och ser som sin viktigaste uppgift att forma eleverna till medborgare och arbetare, och stärker inte elevernas ställning som subjekt. Det är en skola som i sin mest utslätade form mest ses som en ren förberedelse för själva examen och det påföljande arbetslivet (Touraine, 2004).

Kännetecknande för en skola där eleven är objekt är också att alla tillhör samma sociala, kulturella eller nationella grupp. Touraine menar att detta bygger på en allmän och abstrakt uppfattning där jämlikhet har stora likheter med idén om medborgarskap och där det med denna utgångspunkt konstrueras en social hierarki som bygger på meriter. Detta är också en skola där eleverna påtvingas normer och där lärarnas maktbefogenheter ges sin begränsning av politikerna. Lärarna i denna skola är mer engagerade av att försvara sin yrkesstatus, karriär och sina rättigheter än av att fundera över hur utbildningen kan utgöra ett hinder när det gäller att skapa nya undervisningsmodeller (Touraine, 2004).

Touraine menar också att utmärkande för det vi kallar objektets skola är en skola som motarbetar kommunikation. Han menar att här finns ett stort motstånd, i rädslan för att detta förhållningssätt ska undergräva dörrarna ut till arbetslivet. Detta menar Touraine är en inställning som reducerar utbildning till en slags offentlig fostran (Touraine, 2004)

Den sortens skola som har beskrivits här ser individen som ”en kugge i maskineriet” där eleverna ska formas efter samhällets och i synnerhet marknadens behov. Det är en skola där individen skall inrätta sig efter gruppens och samhällets normer, och således blir en viktig del i detta producerande. Samtidigt måste vi förstå att samhället måste ha en grundläggande idé och ett syfte med utformningen av utbildningssystemet, även om motivet skiftar utifrån olika idéer och samhällskulturer.

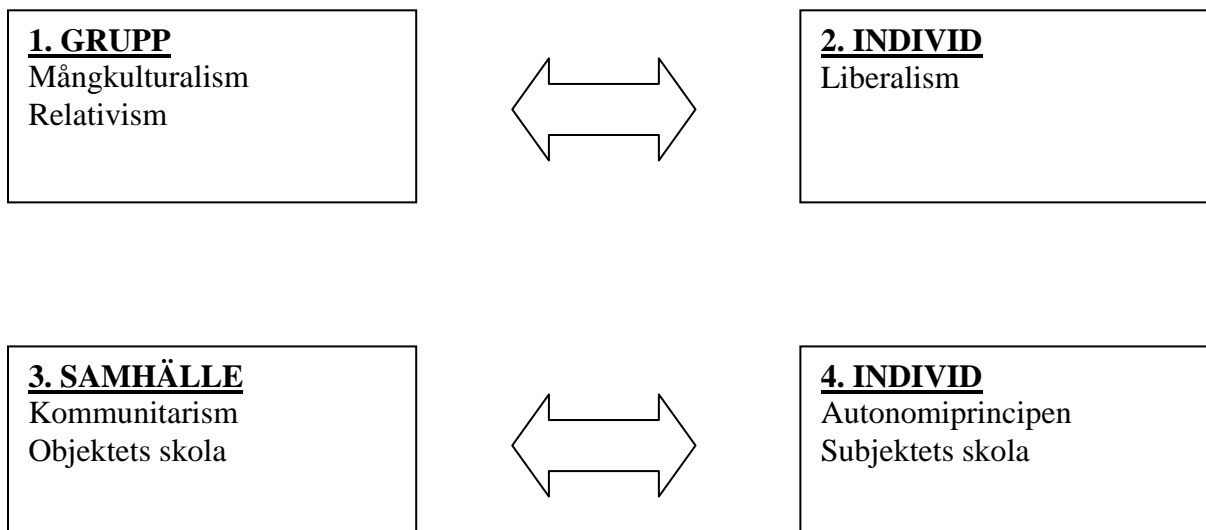
4. Operationalisering

”Den process där den teoretiska definitionen tilldelas en eller flera operationella indikatorer kallas för operationalisering” (Esaiasson m.fl., 2003, s.57-58). För att kunna omsätta vår teori på vårt empiriska material, så har vi skapat en modell enligt nedan. Den är också vårt analysverktyg, vilket vi ytterligare belyser i avsnittet om metod.

I *Metodpraktikan*, s.58 framhålls att ett och samma teoretiska begrepp kan operationaliseras på olika sätt. Författarna menar att det inte finns några självklara operationaliseringar av teoretiska begrepp, och inga uppenbara sätt att mäta eller samla in empiriska observationer av samhällsliga fenomen. Därför kan de operationella indikatorer som väljs att användas alltid bli föremål för kritik, menar de. Det är då vår förmåga att presentera starka och hållbara argument som avgör om kvaliteten på den valda operationaliseringen ska hålla.

Vidare menar man att det inte är självklart att de operationella indikatorerna på ett teoretiskt begrepp är lämpliga. Det blir ofta livliga diskussioner om huruvida forskaren lyckats med operationaliseringen av det teoretiska begreppet på ett bra sätt. Om överensstämmelsen mellan den teoretiska och operationella definitionen är dålig kommer det att riktas kritik mot att undersökningen har dålig validitet (Esaiasson m.fl., 2003).

Operationaliseringsmodell (Fig.1)

4.1 Beskrivning av analysverktyg

I ovanstående modell har vi placerat in de idealtyper som skall tillämpas på vår empiriska undersökning. Begreppet idealtyper kommer att redovisas utförligt i metodavsnittet, men kan i vårt fall beskrivas som extrembilder av den moderna politiska filosofi som utgör vår teori.

Den box som utgår från 1. Grupp och dess koppling till mångkulturalism och relativism är en idealtyp som utgår från modern politisk filosofi om människors särskilda behov.

Mångkulturalismen menar att det i ett samhälle alltid måste tas speciella hänsyn till olikheter, vilket kan yttra sig bl.a. i identitet, intresse och kultur. Det ideala samhället för mångkulturalismen är ett där grupper, i synnerhet grupper som bygger på etnicitet, både uppmärksammas och erkänns politiskt. Individen är en social varelse som formas i samspel med andra.

Boxen 2. Individ och dess koppling till liberalism är en idealtyp som grundar sig på liberalismens tankar om individens ställning. Det centrala inom liberalismen är individens frihet, om än i olika grader och på olika bas. Grundidén är att statens inblandning i individens liv ska vara så liten som möjligt och att individens grundläggande rättigheter i största möjliga mån ska skyddas. Det ideala samhället för liberalismen är utformat så att individen helt själv styr över sina livsprojekt och med hjälp av sina egna resurser ser till att fylla sitt behov. Liberalism lämnar inget utrymme för en politik som erkänner, skyddar, eller uppmuntrar grupper i samhället.

Boxen 3. Samhälle och den syn som baserar sig kring kommunitarismen och objektets skola är en idealtyp som utgår från en stark styrning och formning av individen. Kommunitarismen står för en slags likriktning där samhället, ofta på kulturella bevekelsegrunder, styr det behov man anser medborgarna skall fyllas med. Objektets skola står för en syn där individen blir den som skall fyllas med kunskap på samhällets villkor och med syfte att bli en del av produktionen mot samhällets behov. Individen ses som en resurs som fylls med instrumentell kunskap för att sedan kunna verka på ett samhällsnyttigt sätt.

Box 4. Individ och dess relation till autonomiprincipen och subjektets skola är en idealtyp som bygger på synen att individen är en stark aktör som måste få möjlighet att utveckla sitt eget livsprojekt. Enligt subjektets skola skall denna möjlighet grunda sig på att individen skapar sig egen livshistoria utifrån instrumentella och kulturella erfarenheter. Skolans roll är

att stötta och stärka individen, så att denne blir en stark och självständig varelse.

Autonomiprincipen framhåller statens roll när det gäller att ”serva” medborgarna, så att dessa har samma grundläggande möjlighet att utveckla sina livsprojekt, dock utan att förfördela någon.

5. Syfte och frågeställningar

5.1 Syfte

Vårt syfte är att utifrån modern politisk filosofi, kartlägga och jämföra synen på förhållanden mellan individ, grupp och samhälle som råder inom den partipolitiska eliten i Sverige idag såsom de kommer till uttryck i deras positioner i olika skolpolitiska frågor.

5.2 Frågeställningar

Vilken syn på individen uttrycks utifrån partipolitiska (Socialdemokraterna och Allians för Sverige) ståndpunkter i några centrala, skolpolitiska frågor?

Vilken syn uttrycker Socialdemokraterna respektive Allians för Sverige på individens kontra gruppens behov i sina skolpolitiska ståndpunkter?

Vilken typ av skola vill Socialdemokraterna respektive Allians för Sverige ha utifrån spänningsfältet samhälle och individ?

6. Metod

Komplexiteten i ett undersökningsprojekt betyder att det finns flera vägar till målet. Det handlar därför mycket om att välja och att välja bort tillvägagångssätt under en undersökningsprocess. När en empirisk undersökning har avslutats är det enkelt att beskriva vad vi gjorde och hur vi gjorde, och i många undersökningsprojekt blir de så kallade metodbeskrivningarna därför ofta en ren beskrivning av vad som gjorts och inte varför det gjorts (Andersen, 1998). Exempel på detta kan enligt oss vara vilka organisationer man har besökt och vilken typ av data man har samlat in, med mera. Det är viktigt att motivera helheten i sitt tillvägagångssätt för att nå den grad av reliabilitet som omvärlden kan kräva.

6.1 Val av metod

Vi har valt att använda oss av kvalitativ textanalys som metod; Vårt motiv till att använda oss av denna är att den är bra när det gäller att kunna se helheten i olika texter, eftersom det centrala vi är ute efter är något annat än att fånga in summan av olika delar. Med detta menas att vissa partier av en text kan vara viktigare än en annan och de måste förstås utifrån sin hela kontext (Esaiasson m.fl., 2003).

På detta sätt kan vi också komma åt den syn på individen som är underförstådd och ligger dold under ytan i de skolpolitiska ståndpunkterna. Detta är något som ytterst styrs av problemets karaktär, där skiljelinjen går mellan manifesta eller latent budskap (Esaiasson m.fl., 2003). I vårt fall bedömer vi det som att vi måste ta hänsyn till båda skiljelinjerna, som inte alltid heller är självklart knivskarpa mellan det manifesta och latent budskapet.

6.2 Alternativ till vår metod

Vad hade alternativen till vår metod varit? En väg hade varit att utifrån dokumentens innehåll utföra en så kallad kvantitativ innehållsanalys. Metoden är främst ett användbart verktyg när man söker svaren på olika innehållsliga kategorier i ett skriftligt, muntligt eller bildmässigt material. Denna metod kan sägas ha drag mot både kvalitativ textanalys och de mer renodlade formerna av kvantitativa undersökningar, men motsvarar inte vårt syfte eftersom den söker den förekomst av frekvens eller utrymme som vissa kategorier upptar (Esaiasson m.fl., 2003). Synen på individen uttrycks inte alltid explicit och kunde ha missats med en sådan metod.

6.3 Metodens inre vägval

Det går att urskilja två grundtyper för frågeställningar av kvalitativa textanalyser: En som handlar om att systematisera innehållet i den text som skall analyseras, och en annan som handlar om att kritiskt granska innehållet i texten. Den sistnämnda bygger på antingen idékritik, ideologikritik eller den metod som benämns diskursanalys. Eftersom vårt syfte inte är att kritisera faller dessa varianter bort. De systematiserande formerna av undersökningarna är å andra sidan olika slags varianter på beskrivande analyser (Esaiasson m.fl., 2003). Detta passar bra in på karaktären av vårt material och vår typ av problem eftersom vårt syfte är att kartlägga och jämföra.

Det finns olika sätt att systematisera innehållet, och ett av dessa syftar till att klassificera innehållet i givna texter. Denna metod handlar om att placera tankeinnehållet under en

lämplig sammanfattande rubrik. Detta kan exempelvis handla om att se om Allians för Sveriges syn på individen i en viss fråga grundar sig på en liberal eller kommunitär syn. Denna typ av klassificerande analyser använder sig oftast av analytiska redskap som idealtyper och klassindelningar (Esaiasson m.fl., 2003). Detta passar väl in på karaktären av vår undersökning.

Idealtypsanalys har både en styrka och svaghet. Å ena sidan kan den ge en ordnad bild av hur verkligheten ser ut, samt ge en bild som är förhållandevis lätt att överblicka. Å andra sidan kan det skapa en ganska reduktionistisk bild av verkligheten. En grundläggande positionsbestämning är att idealtyperna inte finns i verkligheten utan är tänkta extrembilder av fenomenet som undersöks. Idealtyperna syftar på så sätt till att förtydliga vissa egenskaper hos undersökningsfenomenet och de utgör en renodling av vissa förutbestämda argument av verkligheten. Viktigt att veta är att idealtypen inte utgör något medelvärde i de dokument som undersöks (Esaiasson m.fl., 2003).

6.4 Val av material

Vår strävan var att hitta material där den partipolitiska eliten har "satt ner foten" i sina ståndpunkter inom de skolpolitiska frågorna vi ämnar undersöka.

Allians för Sverige har skapat ett gemensamt skolpolitiskt program innehållande 135 punkter som belyser deras ståndpunkt på utbildningsområdet, samt förändringar de vill genomföra vid ett eventuellt maktskifte. Detta samlade dokument gav oss en tydlig bild av deras position. Under dessa förutsättningar uteslöt vi alternativet att undersöka varje parti i denna allians var för sig.

Socialdemokraterna har dock inget motsvarande program, utan vi fick förlita oss på annat material. Detta var: Partiprogrammet (2001), *Politiska riktlinjer* (antagna vid kongressen 2005), rapporten *Tio myter om den svenska skolan* (2006-02-17), och *Vår politik A till Ö – Utbildning* (2006-05-08). Dessa olika typer av dokument gav upphov till ett undersökningsproblem, vilket vi beskriver under rubriken *Triangulering*.

Ett dilemma vid val av material är att dess karaktär måste ge en trovärdig och relevant bild för slutprodukten. Huvudalternativen är att söka på en bred front, eller att snäva av materialet. Det finns också praktiska begränsningar som forskaren måste anpassa sig till. Risken är dock

att viktiga data faller bort och att resultatet blir lidande (Esaiasson m.fl., 2003). I vårt fall har tidsaspekten varit en typisk praktisk begränsning. Vi hade även kunnat täcka in riksdagsdebatter, läsa propositioner och motioner, göra intervjuer m.m. Ett problem med detta hade dock varit risk för en variation inom partiernas utsagor. Då vi vill undersöka den partipolitiska elitens officiella ståndpunkter passar sig valet av vårt nuvarande material bättre.

6.5 Val av analysenheter

Vår undersökning är en "aktörcentral" studie. Detta innebär att man fokuserar på specifika aktörer och dess idéer och det är centralt att man är medveten om att varje text har en avsändare (Esaiasson m.fl., 2003). I vårt fall är avsändarna Socialdemokraterna och Allians för Sverige och deras sammantagna ståndpunkter i skolpolitiska frågor.

Vi anser att det var viktigt att kunna nå en tydlig jämförbarhet i vår forskning, och har därför valt att lyfta fram två motpoler. Dessa är då regeringens (Socialdemokraternas) ståndpunkter i skolpolitiken, mot de som positionerat sig som ett kommande regeringsalternativ, Allians för Sverige (d.v.s. Centerpartiet, Folkpartiet, Moderaterna och Kristdemokraterna).

6.6 Triangulering

För att nå en hög trovärdighet i sitt material, oavsett om undersökningen är av kvalitativ eller kvantitativ karaktär, kan forskaren tillämpa så kallad triangulering. Detta är ett metodverktyg som kan användas när man är hänvisad till mer än en datakälla, och benämns då källtriangulering. Syftet är att med hjälp av olika källor skapa sig en sann bild av ett material, som i vårt fall Socialdemokraternas skolpolitiska ståndpunkter. Denna form av jämförelse har sitt ursprung i den gamla navigationstekniken, där många hållpunkter krävdes för att ge ett objekt sin korrekta position. I forskningssammanhang blir det då ett sätt att inte riskera ett materials validitet (Silverman, 2001).

Nackdelen med triangulering är att det inte går att garantera en övergripande "sanning", men reliabiliteten i denna metod stärks alltid av följande grundregel: Det teoretiska perspektivet (ex. modern politisk filosofi, vår anm.) och dess tillhörande modell skall i största möjliga grad överensstämma med forskningsfältet (ex. skolpolitik, vår anm.) (Silverman, 2001).

För vår del gick trianguleringen till så att vi fastslog Socialdemokraternas ställning i de skolpolitiska frågor vi studerade genom att undersöka fyra av partiets dokument. Dessa var

som nämndes: Riktlinjer tagna vid Socialdemokraternas kongress 2005, *Vår politik A till Ö - Utbildning* (en beskrivning av partiets ståndpunkt i 17 utbildningsfrågor), rapporten *Tio myter om den svenska skolan* (2006-02-17) , och Partiprogrammet (antaget 2001).

6.7 Analysinstrument

Centralt för genomförandet av vår studie var att vi genom operationalisering av teorin skapade en analysmodell, vilken presenterades under rubriken *Operationalisering*. Detta är en modell för analys av skolpolitiska ståndpunkter utifrån synen på individen och grundar sig på de olika inriktningar av modern politisk filosofi som vi tidigare beskrivit.

Det går att förhålla sig på olika sätt till de tänkbara svaren på de förhandsdefinierade frågorna man ställer inför ett problem: Detta vägval står mellan att ha bestämda svar på de frågor som ställs eller att arbeta efter ett mer öppet förhållningssätt där svaren avgörs av det som man hittar i materialet. Det förhandsdefinierade angreppssättet kräver mycket analytiskt arbete i ett tidigt stadium av undersökningen och det ställer likaså ett stort krav på analysredskapets kvalitet. Detta sätt att arbeta på handlar om både tekniska och intellektuella krav. De tekniska kraven handlar om att olika kategorier skall vara ömsesidigt uteslutande, samt täckande och möjliga att tillämpa på materialet. De intellektuella kraven bygger i sin tur på forskarens förmåga att konstruera relevanta kategorier (Esaiasson m.fl., 2003).

Begreppet idealtyp förknippas med sociologen Max Weber och är en form av tankekonstruktion. Idealtypen skall inte ses som en modell som rent beskriver verkligheten eller kan avläsas i verkligheten. En grundläggande positionsbestämning är att idealtyperna inte finns i verkligheten utan är tänkta extrembilder av fenomenet i fråga. En idealtyp fungerar istället som ett analytiskt instrument för att renodla vissa drag och för att sedan kunna formulera hypoteser. I mer moderna analyser används idealtypen för att rekonstruera och beskriva idésystem. Idealtyperna i kvalitativ textanalys eller idéanalys används inte heller för att formulera hypoteser utan som ett raster (eller enklare uttryckt: ett filter, vår anm.) att lägga över texter (Bergström och Boréus, 2005. Esaiasson m.fl., 2003).

Vi kan med hjälp av detta analysverktyg konstruera eller skapa idealtypiska föreställningar om det vi ämnar att undersöka, exempelvis synen på individ kontra grupp utifrån de teorier vi beskrivit liberalism kontra kulturell mångfald. Genom detta skapar vi oss en typologi som säger något om respektive ideologi. Utvecklandet av våra idealtyper har skett utifrån vår

teoretiska referensram. Med hjälp av detta analysverktyg kan vi sedan lägga det som ett raster (filter) som sorterar olika formuleringar i texten som exempelvis motsvarar individsyn eller gruppsyn. Med hjälp av idealtyperna kan man också avgöra huruvida om olika delar av texten inte kan klassificeras på detta sätt, det vill säga att delar av blockens utsagor kring skolpolitiska frågor inte ryms i någon av de idealtyper författarna har konstruerat. (Bergström och Boréus, 2005. Esaiasson m fl, 2003). Som vi tidigare påpekade är det viktigt att komma ihåg att idealtyperna inte är något medelvärde.

Genom att jämföra det verkliga samhällsfenomen som intresserar oss, i vårt fall ytterst synen på individen i skolpolitiken, kan kännetecknande drag hos det verkliga fenomenet fångas in. Det handlar om i vilken utsträckning den observerande verkligheten (det vi ämnar undersöka) liknar den typiserade abstraktionen (våra idealtyper) (Esaiasson m.fl., 2003). I vårt fall handlar det om att fånga in Socialdemokraternas respektive Allians för Sveriges syn på individ kontra grupp, eller individ kontra samhälle utifrån abstrakta moderna politiska filosofier.

Vi har valt att basera våra jämförelser på två polära idealtyper. Med detta menas att de två idealtyperna utgör extrempunkterna på en tänkt linje. I dessa polära idealtypsanalyser ställs frågan var någonstans på linjen (emellan de två extrempunkterna) samhällsfenomenet hamnar, exempelvis var på linjen Allians för Sveriges syn på individen hamnar. En annan fördel med polär idealtypsanalys är att det är lättare att motivera slutsatserna. Med bara en jämförelsepunkt kan man förr eller senare hamna i diskussionen kring eller problematiken om att skatta just hur långt ifrån idealtypen det aktuella samhällsfenomenet befinner sig. Med två jämförelsepunkter räcker det att tala om ”närmare” respektive ”längre ifrån”. (Esaiasson m.fl., 2003).

Som vi tidigare skrivit är det viktigt att konstruerandet av idealtyperna sker utifrån en teoretisk referensram. När fenomenet man skall undersöka är känt är det klokt att utgå från allmänt språkbruk och tidigare forskningsinsatser. (Esaiasson m.fl., 2003). Författarna till denna uppsats har utgått ifrån etablerad modern politisk filosofi i skapandet av de idealtyper som använts för att skapa en trovärdig bild (mer om detta kunde läsas i avsnittet om operationalisering).

En fördel med idealtypsanalysen är att den lätt kan bringa ordning i det material som forskaren avser att undersöka. När man väl har konstruerat idealtyperna kan analysen gå smidigt och ur ett obearbetat och omfattande material kan man som forskare urskilja ett mönster. Om idealtypen är omsorgsfullt och systematiskt gjord ökar möjligheten till göra en komparativ analys med hög validitet (Bergström och Boréus, 2005).

En kritik som kan riktas mot denna typ av undersökning där man använder sig av idealtypsanalys är att det kan råda oklarhet om huruvida analysverktyget är en på förhand konstruerad modell eller om den skall ses som resultatet av analysen. Om modellen i själva verket har karaktären av ett resultat är det inget analysverktyg. För att inte hamna i detta krävs en god förtroenhet med de teorier som ligger till grund för utvecklandet av idealtyper (Bergström och Boréus, 2005). För att råda bot på detta problem har vi försökt skapa en så stabil teoretisk plattform som möjligt, för att sedan utifrån den skapa ett trovärdigt analysredskap.

Ett annat problem som kan uppstå är att forskaren kan frestas att i hög grad se materialet utifrån sin idealtyp, det vill säga tillskriva materialet något som inte finns. Man påtvingar materialet modellen, eller att frågornas betydelse tänjs dithän att de passar in i modellen. Detta kan göra att analysmaterialet inte själv får tala. Om tvivel uppstår huruvida analysverktygen kan ge en rimlig eller rättvis bild av texten kan man brottas med validitetsproblem (Bergström och Boréus, 2005). För att inte få detta problem höll vi oss helt neutrala till materialet under den process då vi utifrån teorin skapade vårt analysverktyg.

6.8 Studiens design

Detta är en beskrivande studie, baserad på en kvalitativ textanalys, där vi med hjälp av officiella partipolitiska dokument jämför olika ståndpunkter utifrån några centrala, skolpolitiska frågor. På s.111 i *Metodpraktikan* skriver man att det är när man skall pröva en bestämd förklaringsfaktors empiriska slagkraft, med andra ord en teori, är det en dålig idé att välja fallen slumpmässigt. Nyckelordet är istället att välja strategiskt för att mycket av analysen görs i samband med valet av de fall vi skall studera (Esaiasson m.fl., 2003). När vi analyserar den syn på skolpolitiska frågor Allians för Sverige och Socialdemokraterna visar i sina officiella dokument används idealtyper.

Någon given mall för hur man utvecklar denna typ av analyser finns inte. Forskaren har därmed stor frihet vad det gäller att utveckla det analysinstrument som passar det övergripande syftet. Forskningsfrågan avgör vilket verktyg som är lämpligast (Bergström och Boréus, 2005). Då vi har valt idealtyper som analysverktyg måste man i inledningsskedet göra ett omsorgsfullt arbete för att kunna konstruera en idealtypisk modell – först därefter kan bearbetning av materialet börja.

6.9 Avgränsning

Då vi vill undersöka den syn på förhållanden mellan individ, grupp och samhälle som finns i den partipolitiska eliten, är det främst regeringen och det tydliga regeringsalternativet som är relevanta. Som vi tidigare beskrev så har vi således valt att avgränsa oss till två analysenheter. Ett motiv till detta är att det annars också hade varit svårt att få en tydlig jämförbarhet mellan nuvarande regering och regeringsalternativet i de skolpolitiska frågorna.

Vi anser också detta upplägg motiverat av att samarbetspartierna Vänsterpartiet och Miljöpartiet står långt ifrån regeringen i en del skolpolitiska ståndpunkter, vilket bl.a. yttrat sig i att beslut om en ny skollag under denna mandatperiod uteblivit.

Vår definition av ”skola” avgränsar vi till den obligatoriska grundskolan (skolår 1-9), samt gymnasieskolan, vilken är en frivillig skolform.

6.10 Variabler

Ytterligare avgränsning behövdes göras beträffande vilka variabler som skulle undersökas. En variabel är en egenskap eller karaktärsdrag hos de objekt som skall beskrivas, i vårt fall de skilda skolpolitiska frågor som partierna tagit ställning i. Dessa variabler ska sedan kunna anta ett visst antal värden. Den empiriska undersökningen mynnar slutligen ut i ett antal variabelvärden. De empiriskt observerade variabelvärdena kan registreras som tal eller siffror, men också som bokstäver eller text. Som exempel kan ett variabelvärde vara en forskares samlade tolkning av människosynen i ett partis partiprogram. Detta skulle då vara resultatet av en sofistikerad idéanalys (Esaiasson m.fl., 2003).

För att kunna definiera undersökningens variabler så måste man tänka över vilka egenskaper hos fenomenet i fråga som egentligen är relevanta för undersökningen (Esaiasson m.fl., 2003).

En grundläggande egenskap i vårt urval av skolfrågor var att synen på individen, gruppen och samhället kunde appliceras på ett tydligt sätt. En annan viktig egenskap var att de båda politiska sidorna hade gett uttryck för frågan i sitt material runt skolpolitiken. Den tredje egenskapen var att skolfrågan skulle vara av bred och stark yttre relevans, med andra ord: Frågan skall handla om ett ämne i skolan som kan ha en inverkan på skolverksamheten utifrån ett brett samhällsintresse. De skolpolitiska frågor vi valt ut handlar om: Friskolefrågan, kunskapssyn, elevinflytande, modersmålsundervisning och svenska som andraspråk samt lärarrollen.

6.11 Validitet och reliabilitet

Att uppnå god validitet handlar om att ha god överensstämmelse mellan teoretiska definitioner och operationella indikatorer. En undersöknings validitet är oerhört centralt och handlar ytterst om att vi rent empiriskt faktiskt undersöker det som vi på syftar till på den teoretiska nivån (Esaiasson m.fl., 2003). En förutsättning för en god resultatvaliditet är att begreppsvaliditeten i kombination med undersökningens reliabilitet är hög. Begreppet reliabilitet innebär enligt beskrivningen på s.67 i *Metodpraktikan "frånvaro av slumpmässiga eller osystematiska fel"*.

För att enligt denna beskrivning nå en hög reliabilitet läste och diskuterade vi om en skolpolitisk ståndpunkt i taget ur dokumenten. Sedan analyserade vi tillsammans utifrån vårt analysinstrument texterna, och diskuterade också eventuella oklarheter.

6.12 Problem och lösningar

Ett problem var att kunna utesluta att det inte fanns något enhetligt skolpolitiskt program från Socialdemokraternas sida. Detta problem utreddes genom kontakt via e-post 2006-04-10 med Hasse Sandberg som är Utskottsgruppsekreterare för Socialdemokraterna i riksdagen. Han hänvisade istället bl.a. till partiets politiska riktlinjer, tagna vid kongressen hösten 2005, samt ett annat dokument benämnt *Tio myter om den svenska skolan*. Som tidigare beskrivits har vi breddat vårt material ytterligare för att inte riskera reliabiliteten på denna punkt.

7. RESULTAT OCH ANALYS

Vi kommer att redovisa resultat och analys utifrån fem skolpolitiska frågor som kan sägas vara aktuella och motiverade på det grundläggande sätt som vi beskrev i avsnittet om metod. Resultat och analys kommer att presenteras i varje fråga för sig och utifrån Socialdemokraternas respektive Allians för Sveriges ståndpunkter.

7.1 Friskolefrågan

Denna fråga har varit mycket aktuell i skoldebatten under en lång tid, vilket vi bl.a. belyser i vårt avsnitt om modern skolpolitisk historia. Som vi tidigare visat på har det skett en stark ökning av friskolor vilket otvivelaktigt förändrat villkoren på den utbildningsmässiga arenan. Enligt uppgift på Skolverkets hemsida 2006-05-07 fanns det skolåret 2003/2004 506 fristående grundskolor och 234 fristående gymnasieskolor.

Socialdemokraternas ståndpunkt bygger på att friskolorna har en roll att spela för individen, och möjligheten för eleven att välja och styra över sin egen skolgång är viktig. I relation till vår analysmodell, så hamnar socialdemokraterna i Individ (Box 2, fig.1) och den form av liberalism som sätter individens fria val högt. Friskolorna skall enligt Socialdemokraterna alltså gynna individen, men det skall också finnas en insyn för att skydda den enskilde eleven. *”För oss är det en självklarhet att även de fristående skolorna ska ingå i kommunens uppföljnings- och utvärderingssystem (Vår politik A till Ö – Utbildning 2006-05-08).*

Det är viktigt för Socialdemokraterna att friskolan inte blir en plats som antingen stärker eller utesluter vissa individer och grupper från skolan. Friskolan får enligt partiet inte leda till en skolsituation där denna bidrar till att vissa grupper på olika grund sluter sig, men inte heller till att individens valfrihet leder till en urvattning av kvalitén: *”I kommuner med många möjligheter att välja skola har segregeringen ökat, så att elever med en viss social bakgrund, etnicitet och studieresultat återfinns i fristående skolor” (Tio myter om den svenska skolan, 2006-02-17, s.6).*

Skolsystemet skall enligt Socialdemokraterna användas som ett verktyg där exempelvis språk och kultur används för att balansera ojämlika förhållanden. Partiet kan tänka sig att skapa universella regler som begränsar etableringsfriheten för att skydda den enskilde individen och

hindrar grupper från att sluta sig. Detta ligger i linje med Okins teori om att gruppens normer inte får komma i vägen för individen, i dennes strävan att utveckla sitt livsprojekt.

Kontentan i Socialdemokraternas ståndpunkt i friskolefrågan i relation till individ och grupp, är att eleverna skall få göra sitt fria val. Friskolorna i sig ska inte ha rätt att etablera sig mer eller mindre på sina egna villkor och de konsekvenser Socialdemokraterna anser detta kan leda till. Ett exempel på hur Socialdemokraterna vill öka kontrollen över friskolor som drivs som aktiebolag, är att dessa måste låta vinsten gå tillbaks i verksamheten om de ska uppbära offentliga bidrag.

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om friskolor, så närmar sig Socialdemokraterna den typ av skola som vi benämner Individ (Box 4, fig.1) med underrubrikerna autonomiprincipen och subjektets skola. Denna placering motiveras av den generella bild av individens frihet och värdet av att skapa sitt eget livsprojekt som implicit uttrycks i partiets olika dokument.

Friskolornas existens innebär då enligt socialdemokraternas linje att individen själv får möjlighet att välja efter eget intresse, och att styra över sin egen skolgång med samhället som en grundgarant för individens självförverkligande.

Allians för Sveriges ståndpunkt i friskolefrågan är att individen ska ha en stor möjlighet välja en utbildning som passar dennes önskemål och behov. Det skall inte heller göras någon särskilnad i friskolornas villkor att bedriva sin verksamhet gentemot de kommunala. De fristående skolorna ska inte ha en skyldighet att delta i de kommunala utvärderingarna. *”Fristående skolor ska återfå en större frihetsgrad och kunna sätta betyg tidigare än kommunala skolor” (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.29).*

Individens fria val är mycket viktigt för Allians för Sverige i friskolefrågan, men grundförutsättningen måste vara att statens inblandning skall vara så liten som möjligt. Dock ska denna stå som en garant för ett rättvist skolsystem där ingen individ hamnar i kläm. *”Vi vill skapa ett skolväsende där villkoren för de kommunala och fristående skolorna är lika och där alla barn och föräldrar har möjlighet att välja mellan olika skolformer” (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.28).*

Friskolorna ska ha möjlighet att skapa sina egna arbetsmetoder och på så sätt också sina egna profiler. I relation till vår analysmodell, så hamnar Allians för Sveriges syn vid Individen (Box 2, fig.1) och dess koppling till liberalistisk teori. Denna placering motiveras av att man ändå ser ett värde i att det utövas en nationell tillsyn och kvalitetsgranskning som garanterar en likvärdighet i förutsättningarna för elever och skolor landet runt. Statens kontroll skall dock inte vara av den omfattning som Socialdemokraterna föreslår.

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om friskolor, så närmar sig Allians för Sverige i den typ av skola som vi benämner Individ med underrubrikerna autonomiprincipen och subjektets skola (Box 4, fig.1). Möjligheten att själv kunna välja en skola ligger i linje med både Rothsteins och Touraines resonemang runt att kunna skapa sitt eget livsprojekt. En motsägelse till subjektets skola hos Allians för Sverige är dock synen att friskolor ska ha möjlighet att sätta betyg tidigare, eftersom detta kan betraktas som en slags kontrollapparat som kan vara hämmande i individens strävan att genomföra sitt livsprojekt.

7.2 Kunskapssyn

Detta är ett ämne som är motiverat att behandla, eftersom det går trender i den utbildningsvetenskapliga forskningen och det faktiska uttryck som denna leder till i form av styrdokument som läroplaner och kursplaner. Samhällsförändringar påverkar grunden för omvärldens kunskapssyn och därmed också de politiska partiernas ståndpunkter i frågan.

Socialdemokraterna hamnar i sin ståndpunkt om kunskapssyn mitt emellan Grupp (Box 1, fig.1) och Individ (Box 2, fig.1), eftersom partiet samtidigt som man värnar om individens frihet och utveckling också starkt ser till gruppens behov. Socialdemokraterna försöker kombinera en liberal syn på individens kunskapsbehov utifrån likabehandling, med en mångkulturell och relativistisk syn på olika gruppers och människors mer speciella kunskapsbehov. På det principiella planet är detta vid ett givet tillfälle dock omöjligt, med vilket vi menar att det inte går att behandla alla lika samtidigt som vissa gruppers behov ska särbehandlas.

Följande citat visar på den kluvenhet som partiet visar i förhållandet mellan individ och grupp: *”Lärande och tänkande är individuella processer.”* Vidare sägs i samma dokument: *”Alla har idag samma rätt till utbildning och samma formella möjligheter att få den, men de reella möjligheterna är alltfjämt socialt bundna. Därför måste man ställa höga krav på hela*

utbildningssektorn att arbeta så brett och med så varierande metoder att de sociala och könsbundna mönstren bryts” (Partiprogrammet för Socialdemokraterna, antaget vid kongressen 2001).

Socialdemokraternas syn på kunskap i relation mellan individ och grupp bygger mycket på en likvärdig skola i bemärkelsen att grundförutsättningarna ska vara samma, samtidigt som partiet anser att individerna har olika behov, är olika, samt att de har olika förutsättningar i sitt bildande av kunskaper. Partiet menar att skolan skall vara jämlik och rättvis samt att ge varje individ en möjlighet att utveckla sig själv, men de ser också kunskap som något som behöver anpassas efter individers och gruppers behov. ” *Pedagogisk utveckling och mångfald ska uppmuntras i alla skolor. Barn är olika – och det finns många sätt att lära*” (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005).

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om kunskapssyn, så belyser följande två citat ganska tydligt Socialdemokraternas position: ”*Tillgång till bildning och kunskap är viktig för den enskilde, och avgörande för vårt lands utveckling*” (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005). ”*Kunskap utvecklar oss som människor, men också Sverige som nation*” (Vår politik A till Ö – Utbildning 2006-05-08). I relation till vår analysmodell hamnar Socialdemokraterna då i en typ av skola mitt emellan Samhälle (Box 3, fig.1) och Individ (Box 4, fig.1). Detta motiveras av det värde man först lägger i individens möjligheter att utvecklas till en autonom varelse som har förutsättningar att göra kunskapen till sin egen. Samtidigt betonar Socialdemokraterna också det kollektiva värdet av kunskap i bemärkelsen att det leder nationen framåt, vilket är tankar i stark producerande anda och objektets skola. Ett exempel är partiets mål att hälften av alla i en årskull som examineras från gymnasiet skall läsa vidare på högskolenivå.

Sammantaget ser Socialdemokraterna kunskapsbildning som något som i första hand måste ske på individens villkor, men i motsats till subjektets skola och autonomiprincipen är man inte heller främmande för en viss övergripande styrning, samt vissa undantag (ex. målet med antalet högskolestuderande) som i olika avseenden kan tolkas som en styrning för att uppnå kollektiva mål.

Allians för Sverige drar i sin vision om kunskapssyn åt hållet Individ (Box 2, fig.1). Detta uttrycks i sådan form att man vill ha en individanpassad kunskapssyn som är likvärdig för alla i bemärkelsen att grundförutsättningarna skall vara lika. De menar att kunskap skall vara något som skall anpassas till varje individ utan att för den sakens skull särbehandla någon eller några grupper. Allians för Sverige vill att skolan skall vara öppen för alla med likvärdiga krav på vad som skall betraktas som kunskap och är tydliga med vad grundläggande kunskap är och att detta är något som alla skall få på ett rättvist och likvärdigt sätt.

Ett område som symboliserar Allians för Sveriges liberalistiska hållning i frågan om kunskapssyn i relationen mellan Individ (Box 2, fig.1) och Grupp (Box 1, fig.1) är deras ståndpunkt att skapa en gymnasieskola som till stor del styrs av individens intresse:

”Gymnasieskolan är frivillig och måste innehålla utbildningsvägar av hög kvalitet såväl för elever med ambition att studera på högskolan, som för elever som vill inrikta sig mot ett specifikt yrke eller hantverk, och bli anställningsbara inom detta område direkt efter gymnasiet, eller vill fortsätta med den högre yrkesutbildningen.” (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.19). Detta innebär att individens egna fria val och intresse skall ligga till grund för dennes kunskapsutveckling.

Allians för Sverige ser i relationen mellan individ och grupp kunskap som något som skall vara likvärdigt för alla, på det sätt att tydliga universella mål som ska skydda individens enskilda intressen sätts upp. Exempel på detta är deras betoning av fler nationella prov i kärnämnen. De är dock även beredda på att under vissa former utgå från människors särskilda behov. Detta kan exempelvis vara att elever mognar vid olika åldrar vilket detta citat visar: *”Möjligheten att anpassa skolstart och skolgång efter elevens behov måste därför öka”*. (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.9). Detta kan även ta sig uttryck i att Allians för Sverige kan tänka sig en viss omfördelning vad gäller insatser och resursfördelning för få alla att nå samma kunskapsmål inom den enskilda skolan, där de vill fokusera på att minska skillnader mellan eleverna samt att skapa en likvärdig utbildning på det lokala planet. Den styrning av kunskapsmålen som Allians för Sverige står för baserar sig således på en syn där man både på samhällsnivå (ex. rektorer) och individnivå (ex. elevens skolstart) förordar en decentralisering av beslut som på olika sätt påverkar kunskapsutvecklingen.

Kontentan av ovanstående resonemang är att Allians för Sverige i sin kunskapssyn vill skapa tydliga, rättvisa, universella mål, som skapar en likvärdig utbildning. Utifrån denna grund kan

individen sedan utveckla sin egen kunskapsbas. Samtidigt visar de en förståelse där man i vissa fall pekar på att de som inte når målen behöver extra stöd, i form av individanpassad undervisning.

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om kunskapssyn så hamnar Allians för Sverige i typ av skola mitt emellan Samhälle (Box 3, fig.1) och Individ (Box 4, fig.1). Detta motiveras av att man uttrycker oro för att Sverige halkar efter som kunskapsnation och ramarna för kunskapsbildningen måste bli tydligare. På detta sätt framträder en bild av att samhället har ett behov av att skapa en viss kompetens hos individerna. Å andra sidan framhäver man att kunskap är något som behövs för att individen skall utvecklas och förverkliga sig själv. I enlighet med detta resonemang blir då samhällets roll att verka som en garant för individens självförverkligande på det sätt som autonomiprincipen ger uttryck för.

Sammantaget ser Allians för Sverige i relationen mellan Samhälle (Box 3, fig.1) och Individ (Box 4, fig.1) kunskapsbildning som något som i första hand måste ske på individens villkor: *”Utbildning ger individen möjlighet att öppna nya dörrar och se nya perspektiv. Bildning ger människor makt och möjlighet att forma sina egna liv”* (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.18). Allians för Sverige ser å andra sidan också samhällsnyttan och nödvändigheten av en gemensam kunskapsbas för att landet skall utvecklas: *”En grundskola av hög kvalitet för alla elever, oberoende av bakgrund, är en central välfärdsfråga för Sverige”* (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.6.)

7.3 Elevinflytande

Efter andra världskriget har den svenska skolmodellen mycket tydligt betonat den demokratiska delen av skolans uppdrag (Isling, 1984). Den starka tradition med elevråd som ett viktigt inslag i skolans verksamhet är ett exempel på hur det svenska skolsystemet arbetar med elevinflytande.

I denna fråga har det visat sig problematiskt att tillämpa relationen mellan Grupp (Box 1, fig.1) och Individ (Box 2, fig.1) enligt vår analysmodell. Fokus ligger istället på förhållande Samhälle (Box 3, fig.1) och Individ (Box 4, fig.1).

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om elevinflytande, så står Socialdemokraterna för en typ av skola som vi benämner Individ med underrubrikerna

autonomiprincipen och subjektets skola (Box 3, fig.1). Detta belyser följande citat: *”Vi tycker att det är lika viktigt för elever i skolan som i samhället att få vara med och bestämma över sin vardag (Vår politik A till Ö – Utbildning 2006-05-08). Vidare sägs: ”Grunden för en god lärandemiljö är att eleverna har lust till lärande och inflytande över sin vardag” (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas kongress 29:e oktober – 3 november 2005). Den skola Socialdemokraterna vill ha ligger därmed i linje med Touraines teori om att eleverna genom skolan måste få de verktyg som gör att de kan hantera de stora krav som ställs på individen för att hantera omvärldsutvecklingen.*

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i frågan om elevinflytande, så drar Allians för Sverige åt det håll och typ av skola som vi benämner Samhälle med underrubriken objektets skola (Box 3, fig.1). Utformningen av elevinflytande skall enligt Allians för Sverige bestämmas lokalt. Detta ska då nås på ett sätt som har sin utgångspunkt i institutionella former och av representativ art, inte genom individen själv i fokus. Man menar vidare att det endast är ett fåtal elever som vill ha ett administrativt inflytande: *”Bestämmelsen om elevstyrda gymnasier ska avskaffas” (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.35).* Dessa citat markerar en ståndpunkt där individens möjlighet att påverka är liten och utvecklingen styrs av samhället och de institutioner som företräder denna. Den skola Allians för Sverige vill ha i frågan om elevinflytande står ur denna aspekt för låg tillit till eleven som istället blir betraktad som ett objekt.

7.4 Modersmålsundervisning och svenska som andraspråk

Rätten till modersmålsundervisning och ämnet svenska som andraspråk och dess funktion för språkutvecklingen bland elever med utländsk bakgrund är emellanåt ifrågasatt. Nyligen uttalade sig exempelvis en professor i litteraturvetenskap, Ebba Witt-Brattström enligt följande: *”Regeringen signalerar till våra nya svenskar att det räcker om de lär sig lite lagom blattesvenska så kan de slå upp ett stånd och sälja bananer i Rosengård.” (SVT Debatts hemsida 2006-05-02).* Visserligen är det regeringen som här är föremål för kritiken, men sakfrågan handlar ytterst om vilka språkbehov som ska prioriteras av samhället. Detta är också en diskussion som måste ses mot bakgrund till den ”vanliga” svenskundervisningen.

”Vi vill särskilt ta tillvara alla kunskaper i andra språk och använda kulturen som hävstång” (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005). I relation till vår analysmodell, så finns här en tydlig koppling

till Grupp (Box 1) och den form av mångkulturalism som Kymlicka, Taylor och Young står för. Visserligen finns det nyansskillnader i deras teorier, men grunden i dessa utgår från grupper och individers särskilda behov.

Genomgående betonar Socialdemokraterna i sina dokument farhågor över den ökade segregation som de anser sker på skolans område. För att minska denna trend vill partiet satsa på speciella insatser som stärker de individer och grupper som är i behov av särskilt stöd, vilket i våran tolkning och analys även innefattar språkområdet. Ett exempel på detta är när Socialdemokraterna visar på hur man under sin regeringstid skapat Myndigheten för skolutveckling som fått sin viktigaste uppgift i att stödja skolor i utsatta områden (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005). Beträffande ämnet svenska som andraspråk så behandlas inte detta explicit i partiets dokument, men i vår analys så ligger Socialdemokraternas hållning implicit i linje med dem som vill främja ämnets ställning i skolan och därmed motverka segregationen.

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i denna fråga om modersmålsundervisning och svenska som andraspråk, så närmar sig Socialdemokraterna den typ av skola som vi benämner Samhälle (Box 3, fig.1). Detta motiveras av att det i bilden av Socialdemokraternas ståndpunkt finns en tydlig tanke med att det genom språklig stimulans uppnås en högre grad av integration i samhället, där elever med utländsk bakgrund ses som en resurs för samhället. På detta sätt blir eleven i vissa aspekter ansedd som ett objekt. *”Vi vill se en sammanhållen skola som är en mötesplats för barn från olika sociala miljöer och kulturer”* (Vår politik A till Ö – Utbildning 2006-05-08).

Det finns dock en motsägelse i Socialdemokraternas politik där en strävan efter integration också krockar med strävan efter kulturell mångfald: *”I Sverige har var femte person utländsk bakgrund. Mångfalden berikar och vidgar våra perspektiv”* (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005). Enligt vår analys finns det en tanke att kulturen och därmed språket berikar människor, och skall ses som en viktig del av individens utveckling.

I relation till vår analysmodell så hamnar Allians för Sverige i sin ståndpunkt runt frågan om modersmålsundervisning och svenska som andraspråk från mitten till något mer åt hållet Individ (Box 2, fig.1). Detta motiveras av att de med hjälp av stödinsatser beträffande

exempelvis modersmålsundervisning vill skapa skola som är likvärdig och lika för alla. Målet med att sätta in extra stöd är då att skolan skall bli en plats där alla skall kunna få en utbildning som ser likadan ut överallt. För att alla elever skall nå de gemensamma mål som enligt Allians för Sverige skall genomsyra utbildningen, vill de anpassa stödet så att alla individer får en chans att uppnå dessa mål. *”Ökade möjligheter ska ges för skolorna att individanpassa stödet. Det skall vara tillåtet för elever som har invandrat till Sverige att kunna få undervisning på annat språk än svenska och modersmålsundervisning vid behov”* (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.11).

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ i denna fråga, så hamnar Allians för Sverige i den typ av skola som vi benämner Samhälle (Box 3, fig.1). Detta grundas på den prioritering av klara kunskapsmål som genomsyrar deras dokument. Meningen med särskild språklig stimulans för elever med utländsk bakgrund är i Allians för Sveriges ståndpunkter att detta skall leda till en ökad kunskap av det svenska språket, vilket i förlängningen också leder till en anpassning till det svenska samhället.

7.5 Lärarrollen

Lärarens roll är komplex, och detta kan diskuteras utifrån en mångfald av aspekter. Det förhållningssätt som lärarens roll grundas på har till stor del följt samhällsutvecklingen och dess syn på skolans uppdrag. Lärarens roll och uppdrag förändras på så vis ständigt med sin samtid, och inte minst har detta gett sig uttryck i den debatt runt strukturen i den förnyade lärarutbildningen som rått de sista åren.

I relation till vår analysmodell så drar Socialdemokraterna i sin ståndpunkt runt lärarrollen något åt hållet Individ (Box 2, fig.1). Detta bygger på Okins resonemang om att hänsyn måste tas till individens plats och identitet inom gruppen. Socialdemokraternas beskrivning av lärarrollen landar i en bild där denne skall se till individens utveckling. En del av detta är att stimulera och behandla alla elever rättvist genom att ge samma grundförutsättningar. *”Alla invånare i hela landet skall ha en likvärdig skola,...* (Partiprogrammet för Socialdemokraterna, antaget vid kongressen 2001). Den andra delen är att bejaka kulturell mångfald, elevers olikheter och särskilda behov. *”Människor är olika med olika behov och förutsättningar. Därför krävs olika pedagogiska utformningar,...”* (Partiprogrammet för Socialdemokraterna, antaget vid kongressen 2001). Läraren skall utforma utbildningen så att alla har samma möjlighet att utvecklas, även om det sker utifrån olika förutsättningar.

Sammantaget skall lärarrollen i Socialdemokraternas ståndpunkt i relationen grupp och individ utgöra ett medel som skall verka för att behandla alla likvärdigt. Samtidigt skall läraren ta tillvara alla individers möjligheter, och detta blir då ett förhållningssätt i lärarens roll för att utjämna alltför stora skillnader i elevernas förutsättningar.

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ, så står Socialdemokraternas position för en typ av skola mitt emellan Samhälle (Box 3, fig.1) och Individ (Box 4, fig.1). Detta grundar sig på att partiet i sina dokument växlar mellan synen på eleven som ett objekt och ett subjekt i relation till läraren, vilket belyses av detta citat: *”Lärarna måste ha goda förutsättningar att lära ut och leda eleverna i arbetet med att inhämta kunskaper”* (Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress). Partiet ser här läraruppdraget som en blandning av ren kunskapsförmedling och av mer handledande karaktär. Det sistnämnda kan ses i enlighet med subjektets skola, där lärarens förhållningssätt gentemot eleven som en självständig varelse spelar en mycket viktig roll. Mer renodlad kunskapsförmedling symboliserar å sin sida det som Touraine benämner objektets skola, vars yttersta syfte är att värna samhällets intresse och den reproduktion som detta kräver.

Socialdemokraternas position beträffande lärarrollen i relation till samhället och individen befästs ytterligare av detta citat: *”För socialdemokraterna är lärarna nyckelpersoner i arbetet med att möta kunskapssamhällets krav, nå skolans mål och förverkliga tankarna kring livslångt lärande. Lärarnas insatser är avgörande, inte bara för dagens skola och barn- och ungdomsgeneration, utan för framtiden eftersom de utbildar morgondagen skola”* (Vår politik A till Ö – Utbildning 2006-05-08).

I relation till vår analysmodell så hamnar Allians för Sverige i sin ståndpunkt runt lärarrollen mitt emellan Grupp (Box 1, fig.1) och Individ (Box 2, fig.1). Detta motiveras först av att läraren i sin roll skall förmedla vissa universella värden som bygger på en likvärdig och ur intressesynpunkt rättvis skola, där alla behandlas lika. För det andra ser Allians för Sverige det också som viktigt i lärarens roll att denne kan kompensera för de särskilda behov som förekommer bland individer och grupper: *”Skolorna behöver tillgång till speciallärare som har möjlighet att jobba enskilt med elever i behov av stöd i sin läs- och skrivutveckling”* (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.40).

Sammantaget skall lärarrollen i Allians för Sveriges ståndpunkt i relationen grupp och individ utföra en balansgång mellan att behandla alla lika och att ge extra stöd till exempelvis svaga elever och grupper. Allians för Sverige trycker hårt på universella värden, som skall ligga till grund för hur läraren skall förhålla sig. Samtidigt skall läraren ta hänsyn till individer och grupperns särskilda behov, eftersom dessa kan ha olika hinder för att nå målen. I en faktisk situation kan läraren inte ta hänsyn till gruppens och individens situation samtidigt, men sammantaget är det motiverat att placera Allians för Sveriges position mitt emellan Grupp (Box 1, fig.1) och Individ (Box 2, fig.1).

Beträffande spänningsfältet samhälle och individ, så drar Allians för Sverige i sin ståndpunkt åt positionen Samhälle (Box 3, fig.1) och den typ av skola som detta står för. Detta grundar sig på att de betonar lärarens roll som kunskapsförmedlare och att denne måste ha djupa ämneskunskaper. Allians för Sverige vill höja upp läraryrkets auktoritet och status för att eleverna skall nå de kunskapsmål som samhället sätter upp. Lärarrollen tenderar på detta sätt att bli det redskap som skall säkerställa den kunskapsnivå inom skolsystemet som samhället anser sig i behov av. Eftersom en del av vägen mot detta är det auktoritära inslaget av yrket, förvandlas eleven i detta fall till en passiv mottagare.

Sammantaget vill Allians för Sverige ge läraren ett större mandat på vissa områden i dennes roll, vilken innefattar sättet att bedöma vad kunskap är för eleverna. Detta gör att eleverna i vissa fall bara upprepar den kunskap som läraren finner relevant. I likhet med Touraines tankegångar blir lärarrollen i denna situation det som leder till objektets skola.

Även om Allians för Sveriges ståndpunkt om lärarrollen i relation till samhälle och individ genomsyras av större makt och auktoritet till läraren, så finns det också en dragning mot subjektets skola som i denna skrivning: *"I den målstyrda skolan ska läraren anpassa undervisningen så att varje elev ges förutsättningar att uppnå målen i alla ämnen"* (Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, s.35). Allians för Sverige menar här att undervisningen skall anpassas efter varje elev, å andra sidan är det kunskapsmålen som är det överordnade.

8. DISKUSSION

Vår undersökning visar att det inte finns någon enhetlighet i ståndpunkterna varken hos Socialdemokraterna eller Allians för Sverige, och synen på förhållanden mellan individ, grupp och samhälle skiftar mellan de olika skolfrågorna som vi har undersökt. Ofta ligger våra analysenheter ganska nära varandra, men ibland kan en viss nyansskillnad skönjas. Dessutom närmar sig Socialdemokraterna och Allians för Sverige en ofta likartad ståndpunkt utifrån olika syften, vilket vi utvecklar mera under diskussionens gång.

En generell slutsats vi kan dra, är att i ett par frågor försöker Socialdemokraterna och Allians för Sverige utföra en slags balansgång där man hamnar ungefär på mitten av en skala. På så sätt vill de tillfredställa båda sidors behov, även om detta vid ett givet tillfälle är principiellt omöjligt. Ett exempel är att de vill att läraren skall behandla alla lika, samtidigt som att läraren också skall ta tillvara på olika gruppers och elevers särskilda intressen och behov. Detta gör att det i lärarrollen ges ett stort tolkningsutrymme, där lärarens godtycke utifrån Socialdemokraternas och Allians för Sveriges ståndpunkter, riskerar att avgöra olika situationers utveckling. I frågan om kunskapssyn tenderar Socialdemokraterna att försöka hitta en ”gyllene medelväg” där både individens och gruppens behov skall tillfredsställas. På detta område kan också en tydlig koppling till lärarens roll göras, och läraren ges ett stort utrymme för tolkning. Allians för Sverige visar i frågan om kunskapssyn att det är individen som har företräde, även om de också erkänner grupper och individers särskilda behov.

I friskolefrågan ser vi det som intressant att Socialdemokraterna tenderar att hamna i ett tydligare individperspektiv än Allians för Sverige. Från elevens synvinkel är båda likställda i bemärkelsen att individens val är viktigt när det kommer till att kunna styra sin egen skolgång. Det som skiljer i Socialdemokraternas syn är att man är beredd att skapa en reglering som hindrar vissa grupper att isolera sig och att uttrycka sin identitet på skilda grunder. Denna ståndpunkt kan inte ses som annat än ett sätt att partiet ytterst vill skydda individens universella rättigheter, till bekostnad av bevarandet av gruppers identitet. Genom att Allians för Sverige har en friare syn på etablering, kan detta skapa situationer och möjligheter för grupper att starta sina egna skolor, vilket medför att dessa grupper kan stärka sin identitet. Som vi ser det skapar detta en situation där eleven kanske undertrycks i möjligheten att tillvara ta sitt intresse och identitetsskapande. Detta är något motsägelsefullt sett till Allians för Sveriges generella hållning i relation till individen i övriga skolfrågor.

Ett mönster vi kan se hos Allians för Sverige är att det i ett flertal frågor tenderar att ha en ståndpunkt som baserar sig på samhällets intresse i förhållande till individen. Ett exempel på detta, är hur man i frågan om modersmålsundervisning och svenska som andraspråk mer ser till det instrumentella värdet för samhällets utveckling, än vad man gör för individens.

Ytterligare frågor där man i första hand har sin ståndpunkt i samhällets intresse är elevinflytande och lärarrollen. Ett tydligt undantag i denna aspekt hos Allians för Sverige är friskolefrågan, där det främst är individens intresse som skall ha företräde framför samhällets styrning.

Beträffande socialdemokraternas ståndpunkt i spänningsfältet mellan samhälle och individ yttrar sig denna i en splittrad bild av deras positioner. I vissa frågor verkar man se individens möjlighet att förverkliga sitt livsprojekt som överordnande samhället, medan i en annan fråga så är det samhället som är prioriterat. I likhet med Allians för Sveriges ståndpunkt kring modersmålsundervisning och svenska som andraspråk, finns det en tydlig idé med dessa ämnens möjlighet att gynna samhällsutvecklingen: Socialdemokraterna ser enligt vår tolkning en möjlighet till integration, medan Allians för Sverige intar en hållning som bär tydliga tecken av assimilation. Med det sista påståendet menar vi att det finns en funktionell syn hos Allians för Sverige i denna fråga. Detta visar på att ansatserna är olika, även om målet är det samma, d.v.s. att samhället på olika vis skall gagnas.

Socialdemokraternas ståndpunkt i ett par andra frågor tar sig klart uttryck i att partiet hamnar i en position där man på samma gång både försöker tillfredställa samhällets och individens behov. Beträffande kunskap, så ser man i detta en nytta för Sverige som nation, där en välutbildad befolkning skall gynna landets utveckling men också vara den grund som främjar individens livsprojekt. Enligt oss visar detta på en viss paradox i Socialdemokraternas ställningstagande, i det avseendet att så länge individens livsprojekt stämmer överens med samhällsnyttan ligger detta i linje med partiets övergripande mål. Även Allians för Sveriges position ligger i denna fråga väldigt nära Socialdemokraterna, även om man närmar sig från en annan riktning i sin kunskapssyn. Med detta menar vi att deras syn till stor del bygger på en oro för nationen Sveriges utveckling i kunskapsbildandet, vilket i deras ståndpunkt tar sig uttryck i en strävan av tydligare kunskapsmål och därmed tydligare mätbarhet. Liksom Socialdemokraterna ser man också betydelsen för individen i bemärkelsen att kunskap bidrar till att förverkliga det egna livsprojektet.

En annan fråga där både Allians för Sverige och Socialdemokraterna har ganska nära ståndpunkter, men närmar sig från olika riktning i förhållandet mellan samhälle och individ, är lärarens roll. Socialdemokraterna växlar i sin syn på lärarens förhållningssätt till eleven, där eleven ömsom är objekt eller subjekt. Främst skall dock läraren verka som en slags handledare som guidar eleven i dess mål att utveckla sig själv. Allians för Sverige ser främst läraren som ett verktyg som skall säkerställa en viss kunskapsnivå hos eleverna, men samtidigt skall läraren hjälpa individen att utveckla sin kunskapsbas.

8.1 Studiens relevans för vårt framtida yrke

Vi som blivande lärare måste förstå att det finns en sprängkraft i skolpolitiken, och vi behöver inse vad de partipolitiska ståndpunkterna implicit innebär för skolan och samhället som helhet. Denna studie är på så sätt ytterligare en pusselbit i den situation som vi som blivande lärare kommer att ställas inför och hur vi kan förhålla oss.

Utifrån den moderna politiska filosofi som vi har beskrivit och använt som analysverktyg, så uppstår en rad bilder över hur förhållandet mellan individ, grupp och samhälle bör organiseras. Politikerna bygger i sina ståndpunkter mer eller mindre medvetet också upp sina bilder av hur verkligheten bör organiseras, utifrån grundläggande tankar kring modern politisk filosofi. Uppsatsen kan då hjälpa oss att reflektera och förstå vilket förhållningssätt politikerna vill att vi som lärare ska ha till individen, gruppen och samhället även om detta inte uttrycks explicit.

En följd av detta är att vi behöver förstå att det ofta förekommer förenklingar i skolpolitiken, vilket lärarkåren måste vara kritisk mot. Exempelvis kan det vara enkelt från politikernas sida att hävda att alla individer ska behandlas lika, samtidigt som gruppens behov också ska tillfredställas och bejakas. Detta kan ses som ett evigt dilemma, men som vi med hjälp av denna undersökning kan försöka att hantera och förstå, och därmed sätta oss in i de olika positioner som politikerna intar på ett djupare plan.

Uppsatsen kan också hjälpa oss att i vår blivande roll reflektera om vi vill verka i en miljö som karaktäriseras av objektets skola eller av subjektets skola. Studien har visat mer eller mindre tydliga inslag av båda delarna, och kan hjälpa oss att analysera de tendenser som den partipolitiska eliten visar på i olika skolfrågor.

8.2 Problem och brister med studien

I den bästa av världar så hade vi haft två exakt jämförbara skolpolitiska program, vilket hade gjort undersökningen än mer precis. Vi anser dock inte att detta har påverkat studiens resultatvaliditet, eftersom vi med hjälp av en så kallad källtriangulering skapade jämförbart material.

Det visade sig att relationen mellan Grupp (Box 1, fig.1) och Individ (Box 2, fig.1) inte har kunnat appliceras på alla skolfrågor vi undersökt. Vi har inte velat påtvinga materialet vår analysmodell, och gjorde vid ett tillfälle därför detta vägval.

Vidare så innehåller en kvalitativ textanalys alltid ett slags tolkningsmoment som gör att den mänskliga faktorn inte helt går att bortse ifrån. Detta har hanterats genom noggrann och växelvis läsning av alla dokument, samt ingående diskussioner för att få en samstämmig bild.

Vårt teoretiska avsnitt är ganska omfattande, ändå har vi fått begränsa oss till ett antal företrädare för respektive tradition. Vi är medvetna om att momentet att välja ut dessa kan uppfattas som godtyckligt, men eftersom dessa otvivelaktigt har rönt stort utrymme i den moderna politiska filosofin så anser vi urvalet vara välmotiverat.

Urvalet av de skolpolitiska frågor vi gjort kan diskuteras, det är svårt att avgöra vilka som är absolut mest relevanta för studien. Utifrån den samlade bilden i den skolpolitiska debatten, så kan de frågor vi behandlat inte ses som oviktiga och har inte minst fungerat att tillämpa för studiens syfte. Karaktären av de skolpolitiska frågor som undersökts av den tidigare forskningen ger även stöd för vårt urval av frågor.

Vi har haft problem med att finna relevant tidigare forskning. Även om det vi använt bidragit till vårt helhetstänkande och utformande av skolpolitiska frågor, så hade undersökningarna en åldersstigen karaktär. Ingen tidigare forskning byggde heller strukturen runt modern politisk filosofi, på det sätt vi gjort. Detta medförde en del konstruktionsproblem, men var också utmanande.

8.3 Förslag till vidare forskning

Då vår analysmodell fungerat väl, och då vi inte hittat någon undersökning med ansatsen i modern politisk teori på området, så ligger fältet öppet för mer utvecklade studier: En väg är

att studera det samlade skolpolitiska området utifrån en bredare aspekt av frågor och med fler analysenheter inblandade.

För att få ytterligare förståelse skulle man med hjälp av andra metoder, som exempelvis kvalitativa intervjuer eller kvantitativa innehållsanalyser, utveckla undersökningen.

Exempelvis skulle kvalitativa intervjuer ge politikerna en möjlighet att förklara, nyansera och försvara sina ståndpunkter. Detta skulle ge ytterligare djup och förståelse av problematiken och relationerna mellan individ, grupp och samhälle inom skolpolitiken.

Ett specifikt spår utifrån den tidigare forskningen och vårt resultat, är att djupare undersöka relationen mellan det som vi kallar subjektets och objektets skola. Vill politikerna främst att skolan skall ägna sig åt att stimulera individen i strävan att utveckla det egna livsprojektet, eller är det eleven som ett led i produktionen som implicit är det främsta målet med individen i skolpolitiken?

REFERENSLISTA

Litteratur

Andersen, Ib (1998) *Den uppenbara verkligheten*, Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran (1993) *Jämlikhet och kunskap: debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990*, Stockholm: Symposion Graduale.

Bergström, Göran och Boréus, Kristina (red.) (2005), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Lund: Studentlitteratur.

Borevi, Karin (2002), *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*, Uppsala: Acta Universitatis Upsalisensis.

Carbin, M., Gottardis, A., Mörkenstam U., Näsström, S., Wendt Höjer, M., Reinikainen, J. (red.) (2004), *Texter i samtida politisk teori*, Malmö: Liber.

Enkvist, Inger (2000), *Feltänkt*, Stockholm: SNS Förlag.

Esaiasson Peter, Gilljam Mikael, Oscarsson Henrik, Wängnerud Lena (2003) *Metodpraktikan*, Stockholm: Norstedts Juridik.

Hadenius, Karin (1990) *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Helldén, Arne (2002) *Skola på villovägar*, Linköping: Futurum.

Isling, Åke (1984), *Grundskola för allmänmänsklig kompetens*, Stockholm: Sobers förlag.

Kymlicka, Will (2004 [1998]) ur Mångkulturellt medborgarskap, i *Texter i samtida politisk teori*.

Ljunghill, Lena (2006) *Motbok – om det ideologiska sveket mot skolan*, Stockholm: Lärarförbundets förlag.

Nozick, Robert (2004 [1983]) ur Anarki stat och utopi, i *Texter i samtida politisk teori*.

Okin, Susan Moller (2004 [1998]) ur Feminism och mångkulturalism: Några motsättningar, i *Texter i samtida politisk teori*.

Olivestam, Carl (1989) *Idé och politik*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Rawls, John (2004 [1996]) ur En teori om rättvisa, i *Texter i samtida politisk teori*.

Rothstein, Bo (2002), *Vad bör staten göra?*, SNS förlag: Lund.

Sigurdson, Ola (1995), *Det rätta eller det goda?: om liberalism, kommunitarism, postmodernism och demokratisk fostran i Lpo94*, Göteborgs Universitet IPD, Göteborg.

Silverman, David (2001), *Interpreting qualitative data*, London: SAGE Publications.

Taylor, Charles (2004 [1995]) ur Det mångkulturella samhället och erkännandets politik, i *Texter i samtida politisk teori*.

Touraine, Alain (1997) *Kan vi leva tillsammans?*, Daidalos: Göteborg.

Young, Iris Marion (2004 [2000]) ur Att kasta tjejkast, i *Texter i samtida politisk teori*.

Internet

Mer kunskap – en modern utbildningspolitik, Allians för Sverige, 2006-02-20: Gemensamt skolpolitiskt program från Allians för Sverige
http://www.maktskifte06.se/fileadmin/Upload/pdf/Skolgruppen_slutrapport.pdf

Tio myter om den svenska skolan: En rapport från Socialdemokraterna, 2006-02-17
http://www.socialdemokraterna.se/pageDirectory/208/Tio_myter_om_skolan.pdf

Vår politik A till Ö - Utbildning: Beskrivning av Socialdemokraternas ståndpunkt i 17 olika skolpolitiska frågor, 2006-05-08
http://www.socialdemokraterna.se/Templates/Page_____2171.aspx

Partiprogram för Socialdemokraterna, antaget vid kongressen 2001
<http://www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/partiprogram.pdf>

Politiska riktlinjer antagna vid Socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress den 29:e oktober – 3 november 2005 i Malmö
<http://www.socialdemokraterna.se/upload/Central/dokument/pdf/051114%20riktlinjer%20efter%20kongressbeslut.pdf>

Riksdagens protokoll 2005/06:66, 2006-02-02: Statsministerns frågestund
<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=101&bet=2005/06:66>

Skolverkets hemsida
<http://www.skolverket.se/sb/d/379>

Sveriges Televisions hemsida, *Debatt*, 2006-05-02
<http://www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=28905>